

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ С.І. Сидоренко
« _____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР

ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
(ПЕРЕКЛАД ВКЛЮЧНО), ПЕРША – АНГЛІЙСЬКА»

Тема: *ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТІВ ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ В ПЕРЕКЛАДАХ
РОМАНІВ ФРЕНСІСА СКОТТА ФІЦДЖЕРАЛЬДА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА
МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ» ТА «ПО ЦЕЙ БІК РАЮ»)*

Виконавець: студентка групи ФЛ-201«М» КОПЕРА АННА МИКОЛАЇВНА

Керівник: канд. пед. наук, доцент РУДІНА МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Нормоконтролер: _____ (Кондратенко Юлія Вікторівна)

Київ 2021

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Поняття концепту та його роль у відтворенні авторської мовної картини світу: перекладознавчий аспект	9
1.1. Типологія та ключові функції концептів у творах художньої літератури	9
1.2. Лексична об'єктивація ядерних ознак опозиційних концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в епічних творах та їх перекладах	13
1.3. Художня своєрідність концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в англomовній і українській лінгвокультурах.....	21
1.4. Труднощі відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ як елементу авторської мовної картини світу в перекладі художнього твору українською	31
Розділ 2. Методологічні засади дослідження концептів у перекладознавчому аспекті	38
2.1. Особливості вивчення англomовних репрезентацій концептів базових емоцій у художніх творах	38
2.2. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження актуалізації концептів у художньому дискурсі.....	42
2.3. Етапи і методи дослідження засобів відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладах українською мовою англomовних творів художньої літератури	46
Розділ 3. Особливості відтворення концепту ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладах романів «Великий Гетсбі» та «По цей бік раю» Френсіса Скотта Фіцджеральда українською мовою	54
3.1. Засоби відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в оригінальних текстах романів та їх перекладах.....	54
3.2. Роль концептуальної метафори як способу вираження почуттів щастя і нещастя та засобу відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладі творів.....	64
3.3. Фразеологічні одиниці вербалізації опозиційних концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладі українською мовою романів класика американської літератури	72
Висновки	81
Список використаних джерел	85
Додатки	96
Додаток А	97
Додаток Б.....	98
Додаток В	99
Додаток Г.....	100
Додаток Д	101
Додаток Е.....	102

ВСТУП

Протягом останніх десятиліть у лінгвістичній науці відбувається перехід від структурного мовознавства до антропологічного, що вивчає зв'язок мови зі свідомістю, а також етносвідомістю народу [60, с. 112; 71, с. 27]. У фокусі уваги багатьох лінгвістичних праць концептологічного та лінгвокультурологічного спрямування все частіше опиняється природа людського мислення, його зв'язок із мовою та культурою народу загалом, а також лінгвокультурна специфіка різноманітних концептів загальнолюдських емоцій [14, с. 132].

Використання фундаментальних концептів-почуттів – є невід'ємною частиною вербального представлення емоційного досвіду, що має безпосереднє відношення до об'єктивації менталітету етносу [13, с. 45; 27, с. 115]. «ЩАСТЯ» і «НЕЩАСТЯ» як одні із ключових концептів лінгвокультури неодноразово привертали увагу як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Репрезентація концептів базових емоцій досі слугує цікавим об'єктом лінгвістичного дослідження, адже вони доповнюють, збагачують і підсилюють мовленнєве висловлювання і допомагають розкрити змістовний бік інформації. Вивчення художньої поетичної картини світу, що структурується системою художніх концептів, є надзвичайно значущим у сучасних мовознавчих студіях, оскільки фокус уваги дослідників переноситься саме на дослідження динаміки та семантичної мінливості мовних явищ в художньому дискурсі. Тому значної актуальності набуває вивчення відтворення базових концептів-почуттів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ у письмових повідомленнях, зокрема в художніх текстах, де ці компоненти перетворюються в словесну форму з характерними власними особливості структуризації, об'єктивації та вербалізації, що на сучасному етапі мовознавчої науки не отримало достатнього висвітлення.

Творчий спадок Фр. Ск. Фіцджеральда як одного з найвидатніших класиків американської літератури ХХ ст. слугує багатим, різноманітним і цікавим матеріалом для перекладацького аналізу, оскільки прозаїк писав у притаманному лише йому стилі, який втілює художню картину світу, наповнену індивідуально-

авторськими концептами, що представлені різноманітними лінгвальними засобами. Окремі концепти його картини світу розглядаються в сучасних філологічних розвідках, а саме висвітлюються космологічні концепти, концепт особистості та концепти кольорів. Лінгвостилістична та соціоконцептуальна картина світу митця дає змогу провести комплексний аналіз концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ, що посідають ключове місце серед інших етоноконцептів концептуального простору художнього мовлення Фіцджеральда, тому наша розвідка передбачає ґрунтовний розгляд особливостей стилю письменника і аналіз авторських оповідних стратегій на основі літературних шедеврів «Великий Гетсбі» і «По цей бік раю». Як одні з прецедентних текстів американської культури ці геніальні творчі полотна викликали ранній і великий літературний успіх американського поета джазової епохи. Абсолютно різні за ідейної спрямованістю та художньою вербальною палітрою твори об'єднані ключовою ідеєю – нездатність людини на щастя, що проникає глибоко в душі читачів. Сюжети першого автобіографічного роману «По цей бік раю» і величного літературного твору «Великий Гетсбі» Фр. Ск. Фіцджеральда пронизані драматизмом і трагізмом однієї історії, трагічної історія кохання, зламаного життя, сімейного нещастя персонажів, що були особливо близькі автору, однак виявлялися «прекрасними, але приреченими». В обох літературних шедеврах переважає тема нещастя, оскільки Фіцджеральд описує драму та маніфест «втраченого покоління», що, бездумно, переслідує мету соціального визнання шляхом здобуття успіху, щастя і багатства як тривіальних уявлень про нездійсненну для головних героїв мрію. Саме тому для перекладацького аналізу концептів ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ нами було обрано зазначені художні твори, що найяскравіше висвітлюють вербальне, семантичне та ідейне наповнення означених мовних явищ у художньому мовленні американського прозаїка.

Актуальність дослідження визначається перекладознавчою потребою виявлення малодосліджених аспектів стосовно особливостей перекладу різних моделей репрезентацій лінгвокультурних концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в художній літературі, зокрема у великих прозових творах з яскраво вираженим спрямуванням на зображення картин щастя чи нещастя.

Метою дипломної роботи є виявлення специфіки функціонування концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в романах Френсіса Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі» і «По цей бік раю» та особливостей їх відтворення в перекладі українською мовою.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**:

- вивчити типологію та ключові функції концептів у творах художньої літератури;
- проаналізувати лексичну об'єктивацію ядерних ознак опозиційних концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в епічних творах та їх перекладах;
- визначити художню своєрідність концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в різних лінгвокультурах;
- простежити тенденції виникнення труднощів відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладі художнього твору українською;
- дослідити особливості вивчення англійських репрезентацій концептів базових емоцій у художніх творах;
- розглянути методологічні засади концептуального аналізу як стрижневого методу дослідження актуалізації концептів у художньому дискурсі;
- розробити методику дослідження засобів відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладах англійських творів художньої літератури;
- виявити шляхи відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ через призму художніх творів;
- визначити перекладацькі стратегії і трансформації, які простежуються при відтворенні концептуальних метафор почуттів щастя і нещастя та їхній вплив на адекватність перекладу;
- охарактеризувати різноманітні способи, прийоми та контекстуальні можливості перекладу фразеологізмів, за допомогою яких концепти ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ вербалізується в художньому творі.

Об'єктом дослідження стали репрезентанти та вербалізатори лінгвокультурних емоційних концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ та їх контекстуально зумовлені значення.

Предмет дослідження – система перекладацьких стратегій і способів відтворення концептів ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ в українському перекладі англomовних художніх творів з огляду на когнітивні та прагмалінгвістичні характеристики.

Матеріалом дослідження обрано романи американського письменника Френсіса Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі» і «По цей бік раю». Зі 486 сторінок залучених оригінальних текстів методом суцільної вибірки виокремлено 75 концептуальних мовних одиниць-репрезентантів концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ, результати систематизації та аналізу яких становлять основу практичної частини дослідження.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання конкретних завдань використано інструментарій **методів і прийомів** лінгвопоетичної і лінгвокогнітивної наукових парадигм у поєднанні з термінологічним аналізом і загальнонауковими (індукція, дедукція, спостереження, опис, систематизація і зіставлення) та емпірико-теоретичними (аналіз, синтез) методами. Використання *термінологічного аналізу*, зокрема *методу операціоналізації понять* уможливило визначення основної поняттєвої та термінологічної лексичної системи в апараті досліджуваних мовних явищ. Шляхом застосування *дефініційного аналізу* в поєднанні з *методом моделювання* окреслено розгорнуте семантичне поле лексичної одиниці у вигляді трирівневої моделі концепту на основі проаналізованого матеріалу. За допомогою *інтерпретаційно-текстового і контекстуального аналізу* виявлено низку засобів лексико-семантичної номінації концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ. *Структурно-семантичний і компонентний аналіз* застосовано для виявлення особливостей семного складу ключових лексем і їхніх синонімів, які вербалізують диференційні ознаки концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS та розмежовують засоби лексико-семантичної номінації цих концептів залежно від наявності або відсутності семантичної транспозиції у їхньому значенні. Використання *концептуального аналізу* багатокомпонентного комплексного утворення зумовлене необхідністю виявити концептуальні метафори, що формують образний складник концептів ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ з метою структурування авторського художнього мислення. Застосування *порівняльно-*

перекладознавчого аналізу допомогло визначити та зафіксували розбіжності застосування лексичних і фразеологічних репрезентацій концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в текстах оригіналу та текстах перекладу. На усіх етапах дослідження здійснюється *порівняльний аналіз і етимологічне зіставлення* виявлених лінгвокогнітивних ознак досліджуваного концепту з метою визначення своєрідних інваріантних і варіативних характеристик, а також *метод кількісних підрахунків* для встановлення варіювання кількісних параметрів вербалізації, об'єктивації і відтворення досліджуваних феноменів, а також їх художньої динаміки.

Наукова новизна полягає в тому, що в роботі зроблено спробу розв'язання проблеми вербальної репрезентації лінгвокультурного й індивідуально-авторського знання про емоційні концепти ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ; визначено різні типи номінативних засобів об'єктивації досліджуваних концептів на основі їх лексико-семантичних характеристик; розкрито специфіку авторського художнього осмислення базової позитивної і негативної емоцій, закодованих в образних складниках концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ, на основі якого побудована модель концептуальних лексичних, фразеологічних та метафоричних одиниць. У роботі також досліджено функції лінгвостилістичних прийомів американського письменника, зокрема парадигму побудови образної та концептуальної структури творів. Результати дослідження в перекладознавчому аспекті розкривають поняттєву, синтаксичну та семантичну складову розглянутих виражальних засобів, а також демонструють відмінності мовних норм англійської та української мов, що має вагомим значення для удосконалення методів передачі та перекладу текстів, наповнених лінгвостилістичними концептуальними структурами з вагомим текстотвірним та семантичним потенціалом.

Практичну значущість отриманих результатів визначаємо можливістю використання матеріалів і висновків дослідження при підготовці статей, навчальних посібників, відповідних розділів підручників з когнітивної лінгвістики і поетики перекладу, курсів лекцій з теорії перекладу, зарубіжної літератури, стилістики англійської мови, а також при розробці спецкурсів та семінарів, присвячених темі

лінгвокультурних концептів та індивідуальних особливостей творчості різних авторів та специфіки вираження художньої реальності митців у процесі перекладу.

Апробацію отриманих результатів здійснено на наукових і науково-практичних конференціях міжнародного рівня: «Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика» (Київ, 2021), «Політ. Сучасні проблеми науки» (Київ, 2021).

Публікації. Основні положення дослідження викладено в 2-ох публікаціях матеріалів конференцій: «Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика» (Київ, 2021), «Політ. Сучасні проблеми науки» (Київ, 2021) та 1-ій статті у фаховому науковому журналі «Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського» (Вип. 3 (136). Одеса, 2021) .

Мета та завдання дослідження зумовили таку його структуру: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 102 сторінки, з них 95 сторінки – основного тексту. Список використаних джерел налічує 126 позицій, з них 100 – наукові праці, 4 – джерела ілюстративного характеру, 9 – довідкова література, 13 – інтернет-джерела. Додаток А вміщує лексико-семантичну структуру концепту ЩАСТЯ/HAPPINESS; у Додатку Б наведено корелятивні пари концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS, що утворюють діапазон концептуальних метафор у художніх дискурсах україномовної й англійської лінгвокультур; у Додатку В подано таблицю різних типів перекладацьких трансформацій відповідно до різних класифікацій; у Додатку Г представлено частотний словник вербалізаторів концептосфери «щастя»; у Додатку Д продемонстровано зведену картину концептуальних метафор почуття щастя у відсотковому співвідношенні; у Додатку Е наведено діаграму способів відтворення лексичних і фразеологічних засобів вербалізації емоційних концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ВІДТВОРЕННІ АВТОРСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

1.1. Типологія та ключові функції концептів у творах художньої літератури

Мова в реаліях сьогодення не може розглядатися незалежно від її безпосереднього носія – людини. Однак тільки через пізнання світу, його природи, структурних рівнів організації й законів уможливується володіння і вживання вербальних засобів комунікації. Унаслідок взаємодії мовних і когнітивних структур можна збагнути, якою мірою формуються принципи осягнення світу людиною, радше, оброблення нею інформації, що надходить ззовні. Однак будь-яке явище в природі або об'єкт можна описати і осмислити тільки за допомогою елементів лексичної системи мови, на яку безпосередньо впливає культурний контекст. Цим аспектом частково визначається структура і функціональне використання мови, оскільки, це – прояв культури, що підкріплює наші цінності та погляди на світ [10, с. 116; 96, с. 32].

Особливу роль у формуванні мовної свідомості відіграють стрижневі слова, зокрема концепти, що уособлюють найвагоміші поняття і образи в житті народу та мають великий дериваційний, словотвірний потенціал, за допомогою якого виражають суттєві елементи національної культури. Найуживаніші номінативні одиниці є ключовими, оскільки їм належить центральне місце в лексико-тематичних групах.

Термін «концепт» – є ключовим і найбільш дискусійним в апараті когнітивної лінгвістики. Серед лінгвістичних праць кінця ХХ – початку ХХІ століття чимало робіт українських дослідників – О. Селіванової, Ж. Соколовської, Л. Синельникової, Л. Лисиченко, Л. Пелепейченко, В. Ужченка присвячено розробці перспективних аспектів проблеми вивчення концептів в парадигмі українській та російській мовознавчих науках [2, с. 591].

Як наслідок того, що наприкінці минулого століття сформувалася нова мовознавча дисципліна – лінгвоконцептологія, поняття «концепт» стало широко вживаним і увійшло до поняттєвого апарату таких наук, як лінгвістика тексту, когнітивна семантика, лінгвокультурологія та психолінгвістика когнітивістики, семантики, міжкультурної комунікації та багатьох інших сфер та галузей.

Розпочате в епоху Середньовіччя дослідження *conceptus* вилилося в сучасне розуміння його науковцями як поняття, пов'язаного з ментальністю [1, с. 142]. У лінгвістичній літературі концепт розглядається як універсальна сутність, що формується у свідомості на базі безпосередньо чуттєвого досвіду, безпосередніх операцій людини з предметами (З. Д. Попова, І. А. Стернін), як логічна категорія, через яку культура входить у ментальний світ людини (Ю. С. Степанов, та ін.), і як основна експресивна одиниця національного менталітету (В. В. Колесов) тощо [13, с. 83]. Однак концепт у широкому розумінні слова уособлює процес «кодування» індивідуальної ментальності представника певної культури, що виражений в просторі вербального повідомлення своєрідними мовними засобами.

У 1928 р. одним із перших до дослідження концептів в російській науці звернувся філософ С. О. Аскольдов-Алексєєв. У праці «Концепт і слово» термін «концепт» науковець кваліфікував як «розумове утворення», що в процесі реалізації мисленнєвого повідомлення заміщує безліч предметів, дій, розумових функцій одного роду [3, с. 269]. Майже одночасно із С. Аскольдовим-Алексєєвим це поняття використав Д. Лихачов для позначення узагальненої мисленнєвої одиниці, що відображає та інтерпретує явища дійсності залежно від освіти, особистого, професійного й соціального досвіду носія мови. Учений зазначив, що концепт є «результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини» [49, с. 282], виконуючи при цьому заміщувальну функцію.

Ватро звернути увагу на те, що на сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики поняття «концепт» належить до числа нечітко визначених лінгвістичних категорій, оскільки сам термін «концепт» є відносно новим у мовознавчій літературі й не має однозначного визначення. Незважаючи на частоту використання цього

терміна, він не завжди має чітке тлумачення або почасти ототожнюється зі словом «поняття».

Матеріальною базою концепту, його виразником є слово, а структура семантичних ознак значення слова відбиває основу структури концепту. Безперечним для всіх підходів є те, що концепт належить до свідомості і включає, на відміну від поняття, не лише описово-класифікаційні, а й чуттєво-вольові та образно-емпіричні характеристики. Концептами можна не лише мислити, але й їх можна переживати. В. І. Карасик, Л. О. Чернейко та інші лінгвісти вважають концепт, як мінімум, тривимірним утворенням і виділяють його предметно-образну, понятійну і цілісну складові [28, с. 7; 29, с. 76]. Образна сторона концепту включає в себе зорові, слухові, тактильні, смакові та нюхові характеристики предметів, явищ, подій, які відображені у нашій пам'яті.

Понятійна сторона концепту – це те, як концепт зафіксовано в мові, його значення, опис, структура, дефініція, порівняльні характеристики даного концепту по відношенню до інших концептів. Ціннісна (інтерпретаційна) сторона концепту характеризує важливість цього психічного утворення як для індивіда, так і для всього мовного колективу.

У сучасному мовознавстві можна виділити три основні підходи до розуміння поняття «концепт»: лінгвістичний, когнітивний та культурологічний. Прихильники першого напряму (С. О. Аскольдов, Д. С. Лихачов, В. В. Колесов, В. М. Телія) розглядають концепт як алгебраїчний вираз значення та привласнюють йому увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом [21, с. 608]. Представники когнітивного підходу (З. Д. Попова, І. А. Стернін, О. С. Кубрякова) розуміють концепт як явище ментального характеру, а саме: оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментальної лексичної системи [64, с. 23; 111, с. 92]. Науковці, які дотримуються культурологічного підходу (Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін), переконані, що концепт слугує основним осередком культури в ментальному світі людини, визначальною рисою якого є культурна інформація, яку він передає. Відповідно до положень цієї теорії, ця мовна універсалія визначається як базова одиниця культури [79, с. 24; 75, с. 48].

Термін «концепт» переважно уживається для конкретного аналізу художнього тексту в літературознавчій науці, однак дослідники не завжди враховують специфіку його смислового навантаження. Щоб визначити сутність концепту як стрижневої літературознавчої категорії слід звернутися до його визначальних ознак:

- виконання узагальнювальної або замінної функції;
- ментальна одиниця, що є основною одиницею свідомості;
- домінанта духовного, матеріального, соціального тощо життя суспільства;
- вмістилище культурного знання;
- уособлення досвіду людини, її знань про світ.

Названі особливості властиві переважній кількості концептів, «але набувають у них естетичної функції, тому вивчення таких концептів передбачає виявлення їхньої художньої природи з урахуванням тих смислів, які відкриті в концепті іншими галузями знань» [18, с. 28; 61, с. 274; 62, с. 156].

Загалом виокремлюють три типи концептів: текстові, художні, культурні. Однак, варто зауважити, що в парадигмі лінгвістичної науки немає єдиної класифікації концептів, на яку можна було б орієнтуватися. Перший тип мовної універсалії, тобто текстовий концепт, розглядають як «мовленнєво-розумове утворення змістового плану, що характерне багатосмисловою напруженістю і надкатегорійністю і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів художнього твору з метою їхньої подальшої імплікації [5, с. 39].

Художні концепти відбивають специфіку індивідуально-авторського світобачення і водночас активізують художнє враження, що його створює слово-концепт. Цей термін позначає результат складного процесу інтерпретації дійсності письменником, був запропонований С. О. Аскольдовим для позначення базової одиниці індивідуально-авторської свідомості [3, с. 276]. Поєднуючи поняття уявлення, почуття, емоції, художній концепт дає значно більше інформації ніж пізнавальні, які на відміну від останніх, завжди індивідуальні і несуть авторський емоційний заряд.

Аналіз художніх концептів дає змогу пояснити особливості функціонування мовних засобів у художньому тексті, простежити специфіку індивідуально-авторського відображення світу, з одного боку, та морально-естетичні цінності, властиві колективній свідомості на певному історичному етапі, з іншого [81, с. 271].

Культурні концепти – «ключові слова культури», що функціонують у вигляді детермінованих ментальних утворень, котрі мають безпосередній дотик до цінностей, ідеалів та установок етносів і в яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і сприйняття світу [70, с. 250]. Крім того, слід зауважити, що для культурно-специфічних концептів завжди існує загроза розбіжності між рівнями їх смислів у різних носіїв мови.

Ми можемо зробити висновок, що концепт – це спосіб відображення пізнавальної діяльності суб'єкта, що характеризується низкою визначальних особливостей та функцій. Концепт слугує сполучною ланкою між словом, дійсністю, поняттям та містить значення слова та позамовний (когнітивний) фон. Нині існує велика кількість шляхів його можливого теоретичного обґрунтування та типологічної класифікації. Попри те, виокремлюють три типи концептів, зокрема текстові, культурні, художні. Саме останнім належить визначальне місце в художньому дискурсі, оскільки виявляють особливості різноманіття індивідуально-авторського світобачення і водночас активізують художнє враження, що формує слово-концепт.

1.2. Лексична об'єктивація ядерних ознак опозиційних концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ в епічних творах та їх перекладах

У попередньому підрозділі ми з'ясували, що концепти – це насамперед важливі одиниці концептосфери і мови загалом. Їхня властивість розкривати певний образ у рамках не лише наявності якогось окремого значення певного об'єкта дає можливість поринути у внутрішню сферу самого об'єкта, створивши спеціальний контекст для його розуміння.

Концепти, будучи згустком культури у свідомості людини, слугують своєрідним інструментарієм, за допомогою якого пересічна людина входить у культуру, а в окремих випадках впливає на неї.

Як один із шляхів відображення пізнавальної діяльності суб'єкта концепти вербалізуються за допомогою трьох рівнів об'єктивації:

- лексичного, який представлено концептивними одиницями (лексичні одиниці – слова);

Лексичний рівень об'єктивації функціонує за допомогою узуального прийому виведення концептів назовні.

- синтаксичного, який представлено більш складними концептивними утвореннями (словосполучення, речення, концептивні пари та тріади);
- фразеологічного, який представлено фразеологізмами.

Словесна (лексемна) і надслівна (словосполучення, стійкі комплекси) форми реалізації концептів формують їх первинні номінації, тобто найбільш інформативні концептуальні кореляти, що сприяють породженню, модифікації та архівації смислів. Водночас у них фіксуються численні смислові трансформації, які відбуваються в мові та культурі. Поряд із цим у репертуарі засобів об'єктивації існують і варіативні способи виведення концепту на поверхню. Зазвичай вони актуалізуються безпосередньо в ході спілкування з метою максимізувати ментальне поле концепту [38, с. 347].

Надзвичайно значущим фактом у нашому дослідженні є те, що концепти ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ належать до числа універсальних концептуальних моделей світосприйняття, заснованих на бінарних протиставленнях, наприклад, життя-смерть, добро-зло, право-ліво, добре-погане, близьке-далеке, минуле-майбутнє, тут-там тощо. Варто наголосити, що спільним для науковців залишається переконання, що основою концептуалізації слугує опозиція, яка включає асоціації про подібності та відмінності, а також про суб'єктивні фактори сприйняття реальності для кожної людини [58, с. 149]. У парадигмі сучасних концептуальній та когнітивній науках використовуються різні терміни для позначення концептуальних опозицій, зокрема

концепт – антиконцепт, концептуальна опозиція, бінарна опозиція, семантично пов'язані категорії тощо. Запровадження у науковий обіг номінацій такого типу продиктоване тенденцією, що склалася у сучасному мовознавстві – розгляд найбільш важливих світоглядних одиниць у взаємодії із їх опозиційними категоріями. Основна функція вищезгаданих термінів убачається в позначенні та розмежуванні членів опозиції.

У нашому дослідженні ми використовуємо номінацію «концепти-опозиції», оскільки вона є лаконічною, а також поєднує в собі ідею єдності і протиставлення концептуального простору та відображає різновекторність аксіологічного навантаження двох протилежних фрагментів дійсності досліджуваних концептів ЩАСТЯ та НЕЩАСТЯ [63, с. 10].

Слід зазначити, що конститuentи опозитів щастя-нещастя семантично марковані, де перша асоціюється з позитивним началом, а друга – з негативним. Варто зазначити, що подібні поширені близькі за значенням лексеми до членів зазначеної опозиції дають змогу авторові підкреслити той чи інший значеннєвий відтінок або відтворити певне емоційно-експресивне забарвлення.

Як ми зазначали в попередньому матеріалі, серед лінгвокультурних концептів важливу роль відіграють емоційні концепти, що мають особливе значення і цінність для створення емоційної картини світу. Взаємозв'язок культури, емоційної концептосфери і мови виявляється в базових значеннях кожної лінгвокультури [83, с. 65; 45, с. 53]. Емоційний концепт слугує певним різновидом культурного концепту, зберігаючи всі його ознаки, однак відрізняється додатковими емотивними й ціннісними характеристиками. У його основі лежить оцінювання як онтологічна властивість людини, яка не може в своїй пізнавальній діяльності не оцінювати її навколишню дійсність.

На сучасному етапі емоційні концепти є об'єктами багатьох лінгвістичних досліджень, зокрема вони представлені в наукових розвідках В. Апресян, А. Вежбицької, І. Голубовської, У. Дробішевської, І. Кость, М. Красавського, О. Малярчук, О. Хомчак, В. Шаховського [84, с. 61]. На окрему увагу заслуговує питання класифікації емоційних концептів, що порушена у лінгвістичних наукових

працях А. Вежбицької, Н. В. Вітт, М. Гончарук, Н. А. Красавського, Є. Ю. Мягкової, Р. Плутчіка, Р. Н. Рikuнова. У найбільш поширених класифікаціях емоційні концепти за своєю природою поділяються на первинні (базові) та вторинні (периферійні), а за своїм знаком (полярністю) – позитивні та негативні [83, с. 66]. Саме останнім відведена особлива роль у нашому дослідженні, оскільки зумовлюють вербалізацію й актуалізацію художньої динаміки концептуального простору твору.

Варто зауважити, що концепти ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ, що розглядаються в нашому дослідженні як лінгвокультурні емоційні концепти, – є концептами-почуттями. Як відомо, емоції є специфічною формою людського ставлення до світу. Однак у лінгвістичних дослідженнях важливим є їх мовна інтерпретація. Репрезентація концепту в мові відбувається через різного роду лексичні засоби, а також фразеологізми, стійкі словосполучення [8, с. 152]. Саме образний зміст і глибинна семантика сталих словосполучень дозволяє яскраво відбити національне світобачення, оскільки фразеологізми віддзеркалюють народні традиції, історичну парадигму та етичні норми.

Концепти-почуття ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ мають універсальний характер, оскільки відносяться до емоційно-ціннісного рівня людської свідомості та належать до числа базових (фундаментальних) психічних концептів емоцій, а саме: страх, гнів, сум, радість, оскільки його значення пов'язане зі сферою людських почуттів і переживань. Такі емоції за своїм походженням є первинними, а за природою – елементарними, але соціалізованими [26, с. 134]. Однак, специфіка прояву і лексикалізації цих емоцій залежить від особливостей лінгвокультури. Ватро наголосити, що вербальне представлення емоційного досвіду певного народу через емоційні концепти-почуття має безпосереднє відношення до об'єктивації його етносвідомості та менталітету.

Специфіка прояву вербального контуру емоційних концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ полягає в тому, що емоції щастя/нещастя безпосередньо залежать від особливостей лінгвокультури та вирізняються додатковими імпліцитно вираженими емотивними й ціннісними характеристиками. У різних художніх та

епічних творах цим складовим притаманний дуже суб'єктивний характер, оскільки, під поняттями «щастя»/«нещастя» розуміється певний стан, відчуття, подія тощо, що кожен сприймає та відчуває індивідуально [26, с. 127].

Відповідно до філософського енциклопедичного словника поняття «щастя» тлумачиться як категорія моральної свідомості, що позначає стан повного і тривалого вдоволення від життя загалом [113, с. 668]. Семантичний потенціал українського поняття «щастя» передбачає три основні складові, кожна з яких відповідно дає початок новій семантичній лінії: стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; досягнення, успіх, удача; доля, талан [113, с. 667]. Утім, якщо звернутися до академічного тлумачного словника, можна виявити, що поняття «нещастя» тлумачиться як нещаслива пригода, подія, що завдає кому-небудь страждання; біда, лихо; нещасний випадок; те/що не приносить користі, радості і т. ін., а може стати джерелом якого-небудь лиха, страждання, неприємностей [114].

В останньому визначенні актуалізуються основні ознаки концепту «нещастя», що перегукуються з основними ознаками концепту «щастя». До того ж є суттєва відмінність у змісті пересічних концептів: уявлення про щастя, як про душевний стан, коли щастя постає як позитивна емоція задоволення життям в цілому, а осмислення і переживання нещастя відбивається через негативні емотивні компоненти антонімічні тим, які ми описали для емоції щастя.

Поділяємо підхід З. Д. Попової та І. А. Стерніна про аналіз концепту за допомогою ядро-периферійної структури, що передбачає польову організацію концепту [64, с. 23]. Розглядаючи лінгвокультурний емоційний концепт ЩАСТЯ, ми виділяємо номінативне поле, що охоплює ядро мовної універсалії, а також приядерну зону і периферію. Ядро номінативного поля концепту-почуття представлено репрезентантом прямої номінації – “happiness”, що визначається як щастя/удача. Варто також зазначити, що до переліку головних одиниць-вербалізаторів концепту ЩАСТЯ входять інші прямі номінації (“happiness” – «щастя», “happy” – «щасливий», “pleasure” – «задоволення», “enjoyment” – «насолада», “satisfaction” – «задоволення», “fortune” – «удача»), метафоричні й

афористичні вирази (до прикладу, “happy bunny” – «щаслива людина», “happy-go-lucky” – «насолоджується життям, безтурботний», “on cloud nine” – «на сьомому небі», “as happy as a clam” – «задоволений як слон», “as happy as Larry” – «надзвичайно радий» тощо).

Наповнення імені концепту свідчить про те, що його семантичний простір представлено такими ключовими характеристиками [122; 124; 126]:

- the state of strong feeling or showing deep pleasure;
- a sense of well-being, joy, or contentment;
- the state of being satisfied that something is good or right;
- a pleasurable or satisfying experience with one's circumstances.

Варто зауважити, що до номінативних засобів мовної репрезентації концепту, окрім лексеми “happiness”, також відносять широкий синонімічний ряд до репрезентанта текстового концепту, зокрема слова pleasure, delight, joy, cheer, satisfaction, prosperity, ecstasy, enjoyment, bliss, felicity, exuberance, contentment, wellbeing (brightness, content, contentment, glee, enjoyment, gladness, gladness, gratification, appeasement, joyfulness, joy, jubilation, delight, felicity, cheer, cheerfulness, treat, kick, euphoria, bliss, elation, ecstasy, aptness, suitability, excitement, luck, welfare, thanks, relief, satisfaction, gratitude, wellbeing, pleasure, love, smile), деривати (прикметник – happy, прислівник – happily), ідіоми та фразеологізми (happy event; happy love; happy ending; happy / golden medium / mean; happy warrior; happy hour; happy family; happy couple; happy memories; happy soul; many happy returns (of the day); happy landings happy hunting ground; happy-go-lucky; happy clapper; happy release; not be a happy bunny; the happy day), компаративні звороти (as happy as the day is long (as a king; as a bird on the tree; as a clam / as a clam at high tide; as a pig in mug; as a Larry), вільні словосполучення (giving hugs, savoring present), а також когнітивні метафори, що характеризуються образністю та наочністю (walking with the head up high, showing teeth, eyes crinkled at the corners, with rosy cheeks and an open mouth), паремії та афоризми (Happiness is a habit; Real happiness consists of

peace of mind and heart; True happiness consists of making others happy; Happiness takes no account of time), що позначають стан радості, задоволення та щастя.

До периферійної зони входять лінвокультурного концепту-почуття входять мовні структури і словосполучення, у складі яких присутня ядерна лексема або синонімічні конструкції, до прикладу, the best thing, stirring one's soul, satisfaction, the greatest wealth, gladness, enjoyment, contentment, euphoria, felicity, gaiety, joy, merriment, paradise, pleasure, prosperity, well-being.

Тепер розглянемо парадигму реалізації опозиційного концепту UNHAPPINESS за допомогою такого ж підходу, що передбачає виокремлення ядерно-периферійної структури мовної універсалиї. Згідно з даними, отриманими з низки словників, як і лексема "happiness", ім'я опозиційної лексеми "unhappiness" характеризується такими загальними визначеннями [120; 121; 123; 125]:

- the feeling of being sad or not being happy;
- the quality of being sad or not satisfied with the situation;
- emotions experienced when not in a state of well-being.

Таким чином, як і при аналізі лексеми "happiness", ми визначили основні лексико-семантичні варіанти одиниці "unhappiness" через прикметник-дериват "unhappy", так як перше є похідним від другого. Слід також наголосити, що зміст лексеми "unhappy" є оппозитивним змістом лексеми "happy".

В англійській мові існує ряд синонімічних мовних одиниць для позначення основних домінантних компонентів мовної репрезентації концепту „unhappiness”, до якого відносяться такі лексеми: misery, sorrow, sadness, depression, gloom, grief desolation, despair, blues, dolefulness, dissatisfaction, displeasure,, agony, low spirits, misfortune, hopelessness joylessness; та другорядні складові всіх інших понять, що входять до семантичного поля та визначають периферію означуваного концепту: despondency, ,distress, heartache, anguish, gloominess, woe, discontent, dissatisfaction . Саме ж поняття "unhappiness" слугує ядром лексико-семантичного поля «нещастя».

Варто також зазначити, до синонімічних номінативних засобів текстового репрезентанта концепту UNHAPPINESS, окрім зазначених вище лексичних одиниць, також відносять фразеологічні одиниці (to not be a happy camper, to be

bummed out, to be broken hearted, to knock one sideways, to have a heavy heart, to be sick at heart, one's heart sinks, one's heart sinks, sadder but wiser, too sad for words, a sad set of affairs, feel blue / have the blues, to be out of sorts, down in the dumps), стійкі і вільні словосполучення (cross to bear, fit of pique, slough of despond, bad break, cold feet, feeling blue, kick in the teeth, pain in the neck), метафоричні номінації (raw deal, screaming abdabs, short shrift, double whammy, pipe dream, a misery guts, sour grapes), що позначають стан пригніченості, невдоволення та печалі, характеризують обставину, подію, що викликає страждання або нещастя, а також актуалізуються в дискурсі в залежності від лексичного значення та мовного оточення.

Також слід підкреслити, що всі елементи периферійного лексико-семантичного поля мають спільні та відмінні семантичні ознаки. Саме завдяки їм відбувається так звана семантична диференціація слів, протиставлення їх у межах групи. Кожне з понять, що входить в рамки лексико-семантичного поля «нещастя», відрізняється інтенсивністю прояву, якісними характеристиками, емоційністю, інтенсивністю та іншими властивостями. Це викликає необхідність виділення сем, характерних для досліджуваної лексико-семантичної групи.

Концепти ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ як культурно-марковані вербалізовані смисли – одиниці колективної свідомості, знання, репрезентовані низкою мовних реалізацій, що відображає культурні цінності представників конкретної лінгвокультури та моделюються як багатомірні інтегративні культурно-марковані утворення, що актуалізуються в дискурсі різнорідними лінгвальними засобами [58, с. 151]. Вивчення засобів вербалізації цих понять дозволяє визначити концептуально значущі характеристики щастя і нещастя як ключових понять, що представляють світогляд представників англomовної культури.

Отже, існують три рівні об'єктивації концептів, зокрема лексичний, синтаксичний, фразеологічний, за допомогою яких відбувається вербалізація концептів. Концепти ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ відіграють ключову роль серед емоційних концептів, яким властива універсальність та етноспецифічність, оскільки відбивають індивідуальну емоційну сферу національного світосприйняття певної культури. За допомогою польової організації концепту нами було виявлено

трехшарову структурну конфігурацію лінгвокультурних концептів, відповідно до якої ми виокремлюємо номінативне поле, що охоплює ядро мовної універсалії, приядерну зону, а також периферію.

1.3. Художня своєрідність концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в англomовній і українській лінгвокультурах

Теми ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ в англomовному художньому дискурсі постають своєрідним пластом, що втілює мовну та культурну картини англomовного етносу. Оскільки концепт утворює складну розумову структуру, яка набуває в художньому тексті особливого значення й осмислення, при відтворення авторської картини світу можна виявити індивідуальні, національні, мовні та культурні особливості певного народу.

У художньому дискурсі емоційні концепти-почуття щастя і нещастя слугують складними національно-культурними й індивідуально-авторськими домінантами, що репрезентують уявлення, емоції, почуття автора, тобто визначають специфіку авторського світобачення в етнокультурному контексті.

Образний складник, тобто образи, асоціації, знання, що викликаються у свідомості у зв'язку з цим чи іншим денотатом, відіграє важливу роль у вербалізації концептів ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ. Образний компонент цих мовних універсалій у сучасній англійській мові об'єктивується низкою ключових когнітивних та образних метафор, що слугують основою для типових метафоричних висловлювань. Вільні словосполучення з номінацією “happiness”/“unhappiness” або її синонімів – є вербальними засобами репрезентації метафор, що констатують образний зміст концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ.

На думку С. Г. Воркачова, «концепт – це сукупність метафор, які асоціюються з певним абстрактним ім'ям», отже, концепт можна сприймати як своєрідну метафору [14, с. 46]. Концепт наділяється новими асоціаціями й образами в дискурсі, метафоричні ресурси якого, напевно, невичерпні. Завдяки цьому проявляється така їх особливість, як аліментація: експлуатація концептом дискурсу, а дискурсом – концепту.

«Щастя – нещастя» є передусім дзеркальними концептами, утворюючи динамічне злиття, в якому відображена амбівалентність народного світосприйняття. Психологічна специфіка щастя і нещастя полягає не стільки в їх стислості або тривалості, скільки в складності переходу від одного стану до іншого. Відповідно, емоційно-щасливий або нещасливий стан особистості має різні джерела формування, володіє різними механізмами впливу на особистість і її активність. Щастя і нещастя за своєю природою суперечливі, тому що в їх основі лежить об'єктивна зумовленість, пов'язана з умовами і обстановкою життя людини, і суб'єктивна, пов'язана з внутрішнім світом людини і визначає його сприйняття життя, ставлення до неї.

Для носіїв української мови поняття «щастя» належить до категорії «високого, піднесеного», що надає слову, яке втілює це поняття, додаткового емоційного забарвлення. Як наслідок, утворюються дві тенденції у вживанні цього слова, протиставлені одна одній і відповідають двом крайнощам українського народу. Перша крайність пов'язана з трьома факторами: антигедонізму, аскетизму і сором'язливості. Саме вище перераховані якості перешкоджають вживанню таких «високих» слів, що відносить лексему «щастя» та його похідні до низки майже неживаних лексичних одиниць (на кшталт евфемізмів). Друга, протилежна, тенденція ґрунтується на іншій рисі українського характеру – бажанні сповна висловитися, так би мовити «поговорити щиро та відверто, про головне». Ця національна особливість призводить до того, що не зважаючи на існування першої тенденції, слово «щастя», однак, часто зустрічається в дискусіях і досить широко використовується представниками української мови.

В українській мові концепт ЩАСТЯ вербалізується за допомогою низки різноманітних іменників: «доля», «багатство», «фортуна», «удача», «везіння», «здоров'я». Кожен із цих іменників функціонує у якості доповнення та пояснення іншого визначення.

У якості найбільшого блага, що репрезентується у концепті «щастя», поняття «здоров'я», що уособлює найвищу людську цінність. Яскравим прикладом цього можуть слугувати наступні словосполучення та вирази: «приносити щастя, здоров'я

комусь», тобто робити когось щасливим когось, кого-небудь. *«Дали вони спокій, принесли щастя, веселість, здоров'я?»* [40, с. 203].

Іншими приголомшливими компонентами лексичного ряду є гроші та багатство, які асоціативно і когнітивно пов'язані у свідомості сучасних носів української мови з концептом «щастя». Розглянемо наступний приклад: *«Чим багаті, тим і раді»*. Це традиційна формула звертання до гостя, припрошування користуватися всім тим, що йому пропонують господарі оселі. *«Сідайте, сідайте, – стала енергійніше припрошувати й Вутанька. – Чим багаті, тим і раді!»* [25, с. 159].

Варто також наголосити, що доля і щастя, як правило, є синонімічними мовними одиницями. Згідно з народнопоетичною назвою радості в житті, вдоволеності ним, успіху, добробуту в ньому слугує такий вираз: *«Щастя-доля»*. *«О Боже мій милий! Така твоя воля, Таке її щастя, така її доля!»* [85, с. 176].

Поза тим, надзвичайно важливим фактом залишається те, що невід'ємною частиною концепту ЩАСТЯ в українській культурі – є успіх. У разі, якщо йдеться про визнання або схвалювання чієї-небудь позитивних якостей, одразу постає стало прийняте та поширене громадське визнання *«Сп'яніти від успіху (від успіхів)»*. *«Десять разів виходила актриса на виклики, успіх був надзвичайний»* [77, с. 55].

Емоційний концепт ЩАСТЯ в призмі художньому дискурсу англомовної лінгвокультури вербалізується за допомогою таких лексем: “pleasure”, “joy”, “enjoyment”, “ecstasy”, “health”, “love”, “wealth”, що формують деякі концептуальні моделі, які відображають англомовні культурні цінності.

У англомовній картині світу щастя, безумовно, асоціюється зі здоров'ям. Широко вживаним вважається вираз “as fit as a fiddle” – *«знаходитися в доброму здоров'ї, відчувати себе прекрасно»*. *“Have you had any news of your horse this morning? – Yes, he's fit as a fiddle”* [93, с. 67].

Вартою уваги є інша важлива складова міцних людських відносин, заснованих на довірі, взаємоповазі та розумінні, що визначає «англійське щастя» – любов. Стале словосполучення “to find Mr Right” в не буквальному сенсі означає знайти потрібну

людину, щоб одружитися та жити в світлі щастя і благополуччя. “*Oh, if I could only find Mr Right, I'd be in Heaven*” [87, с. 216].

Також носіям англійської мови властиво неодноразово асоціювати почуття щастя із заможним життям та багатством. Широко вживаним і «змальованим» виразом у художньому контексті можна вважати такий: “*to be born with a silver spoon in your mouth*”, що в українському перекладі набуває непрямого значення – народитися в дуже заможній сім’ї, тобто бути щасливчиком. “*Bill was not born with a silver spoon in his mouth – he came from a poor family*” [92, с. 135].

У англійській картині світу успіх і насолода також традиційно уособлюються з поняттям «щастям» та є його невід’ємними та важливими складовими. Яскравими прикладами, що характеризують ці компоненти в художньому мовленні англійських носіїв можуть слугувати наступні: “*happy-go-lucky*”, тобто весь час весела, безтурботна і щаслива людина, а також вираз “*be riding/on the crest of a wave*”, що означає «стати успішним на певний період часу».

Говорячи про антонімічний концепт НЕЩАСТЯ варто зазначити, що у вітчизняній лінгвокультурі ця мовна універсалія вербалізується за допомогою таких номінативних лексичних одиниць: «лихо», «сльози», «злидні», «біда», «горе», «трагедія», «напасть».

Передусім варто наголосити, що представники української культури досить часто виражають персоніфіковане уособлення злої, нещасливої долі за допомогою концептуальної моделі НЕЩАСТЯ – ЛИХО: «*Доскочити лиха*» – *потрапити в біду. Спати в такій дорозі – не слід, щоб не доскочити лиха*» [31, с. 180].

Іншим цікавим фактом є той, що у більшості випадків сльози в українській мовній картині асоціюються з горем та печаллю. До прикладу, розглянемо такі рядки: «*Виливати (багацько) сліз чийх*» – *приносячи горе, завдаючи болю, змушувати когось плакати, переживати. Ти знаєш, він який суцїга, Паливода і горлоріз; По світу як іще побїга, Чийхсь багацько вилє сліз*» [39, с. 66]

Зазвичай концептосфера «нещастя» супроводжується поняттям «горе», що асоціюється з важким, темним, гірким, іноді надзвичайно болючим переживання певних подій. «*Топити горе*» – *тамувати, приглушувати важкі почуття, думки.*

Пива він не любив і топив своє горе в абстрактних розмовах про беззахисність людського кохання» [40, с. 119].

Тема бідності і злиднів має безпосереднє відношення до актуалізації й вербалізації відчуття нещастя у епічних художніх творах. Згідно з слов'янської міфології, злидні уособлюють злі духи, які приносять у дім нещастя. *«Бодай вас злидні побили (посіли)» – побажання нещастя, бідності; прокляття. Бодай же вас, цокотухи, Та злидні побили» [85, с. 23].*

Проаналізувавши словникові дефініції лексеми “unhappiness”, нам вдалося виявити, що нещастя концептуалізується в англійській мові за допомогою таких одиниць: “misery”, “failure”, “unsuccess”, “grief”, “sorrow”, “unluckiness”, “sadness”.

Насамперед тема нещастя в англійській мові зазвичай асоціюється зі стражданням як сукупність вкрай неприємних, обтяжливих або болісних відчуттів. До прикладу, яскравими і широко вживаними вважаються такі сталі вирази: “as fit as a fiddle” – «знаходитися в доброму здоров'ї, відчувати себе прекрасно», “make life miserable for someone” – «зробити комусь нестерпне життя, стати комусь великим нещастям, неприємністю». *“This nagging backache is making life miserable for me. I wish you would stop making life miserable for me” [97, с. 134].*

В англійській мові лінгвокультурі почуття нещастя тісно пов'язано з явищем провалу, що слугує невід'ємною частиною концепту unhappiness в англійській мові. Крилатий вираз: “back to square one” – «той, хто не досяг успіху в тому, що він намагався зробити», слугує найрозповсюдженішим прикладом. *“When the plans were refused, it was back to square one for the architect” [91, с. 290].*

Варто також наголосити, що здебільшого лексеми “unluckiness” і “unhappiness” є синонімічними одиницями. До прикладу вираз “down on your luck”, що означає «коли хтось має тривалий період невезіння, нещастя та невдач», може слугувати яскравим прикладом означеної синонімії. *“He's been down on his luck lately – right after buying a house, he lost his job and has been struggling to make the payments” [89, с. 129].*

Не менш важливою складовою концептосфери нещастя в англomовній картині світу є печаль як особлива емоція, що переживається в ситуаціях, коли людина відчуває суцільне розчарування, горе або журбу. До прикладу звернімося до нижчеподаних рядків, у яких використано вираз “down in the mouth”, тобто коли хтось виглядає нещасно, збентежено або в депресії. “*You look a bit down in the mouth. What’s the matter?*” [99, с. 54].

З огляду на вищезазначене, варто також приділити увагу особливостям мовного вираження понять «щастя» / «нещастя» і символічним значенням означених лексем у контексті паремій, оскільки останні відтворюють ціннісні пріоритети та відображають всі сфери діяльності індивідуума зі складностями буття та його протиріччями, що містять емоційно-експресивну оцінку його вчинків. Розбіжність мовних картин світу, ментальних моделей світу, поглядів у різних етносів визначає відмінність життєвих ситуацій, відображених у значенні паремічних висловлювань. Неправильна інтерпретація прихованих смислів, закодованих у паремійних одиницях, та пов’язаних з нею культурноспецифічних асоціацій є перепорою у досягненні повного взаєморозуміння учасників комунікації, що призводить до так званого «конфлікту культур».

Паремії як стійкі вирази вплітаються у мовну структуру, надаючи йому своєрідного національного колориту та самобутності. Внаслідок чого ми можемо з повною впевненістю стверджувати, що використовуючи паремії у процесі мовного спілкування ми не цитуємо чийсь слова, оскільки прислів’я придумані народом, що є всеосяжним надбанням. На відміну від багатьох інших форм народної творчості паремії не існують окремо, а невід’ємно присутні у розмовній (побутовій) та літературній мові. В. Даль вважав важливим, що прислів’я та приказки, зібрані та видані в різний час: «за прислів’ями та приказками треба йти в народ, треба йти по них туди, де вони ходять» [33, с. 48].

Паремії виступають як сховища культурних традицій, у яких найбільш яскраво відображені національно-культурні стереотипи та цінності. Особлива увага приділяється концепту «щастя». У різних народів цей концепт лежить біля витоків культури та має свою інтерпретацію завдяки своїй національній оригінальності.

Аналіз концептів “happiness”/“unhappiness”, представленого в пареміології, дозволяє розкрити своєрідність мовної картини світу англійського етносу. Проаналізований паремійний корпус мови дозволяє стверджувати, що українські та англійські народні прислів'я і приказки слугують узагальненням вікового прагнення людей до щастя, а стремління уникнути нещастя – традиційною народною життєвою місією. У своїй праці «Світогляд українського народу» І. Нечуй-Левицький писав про те, що поняття щастя та нещастя пов'язані між собою, що «Доля – то міфічний образ, то давня фортуна», а також і про те, що «в образі Долі й Недолі народ показує свій погляд на непереможну силу сліпого щастя, сліпої сили натури, на такі випадки в житті, проти котрих сам чоловік нічого не вдіє...» [55, с. 65]. Очевидно, що людина вбачала у означених поняттях сильне прагнення вплинути на ті персоніфіковані надприродні сили та «притягти до себе добру Долю і збутись Недолі» [55, с. 66].

Розуміння щастя як доброї Долі, уявлення про те, як людина може отримати («притягти») своє щастя, можуть проілюструвати нижчеподані приклади. Зокрема, те, що щастя ототожнюється з долею (фортуною), уособлено у прислів'ї «У кого щастя, у того й фортуна» [55, с. 53]. Саме поєднання цих двох лексем є не випадковим, адже значення будь-якої гарної події у житті обидва цих поняття, щастя і доля, можуть набувати, зокрема у текстах прислів'їв. За словами В. Жайворонка, «часто доля і щастя є синонімами або одне передбачає інше» [23, с. 52].

Ми також виявили відображення одного з тлумачень поняття «доля», коли доля розуміється як увесь життєвий шлях людини, як поєднання щастя та нещастя (горя). Це яскраво ілюструють прислів'я «Із щастя та горя скувалася доля» та «Із щастя та з горя вродилася доля» [105, с.135]. Таке поєднання лексем щастя/нещастя зустрічається також у тих текстах прислів'їв, у яких вони слугують протилежностями, що співіснують, наприклад: «Щастя з нещастям в однім дворі живуть», «Щастя з нещастям на одних санях їздить», «Щастя та нещастя – ближні сусіди», «Щастя – нещастя, як день та ніч» [57, с. 132].

Окремі прислів'я містять характеристику самого щастя, до прикладу розглянемо рядки «Легко щастя знайти, а згубить його ще легше», «Щастя на

швидкому коневі їздить». Деякі прислів'я містять порівняльні звороти у своїй структурі, наприклад: «Щастя, як лисиця: поманить, поманить, та й у ліс втече», «Щастя, як пташка: де захотіло, там і сіло», а також ті, що виражені через заперечні порівняння: «Щастя – не підкова, під ногами не знайдеш», «Щастя – не кобила: у віз не запряжеш» [57, с. 133]. Ці приклади яскраво відображають те, що в українських прислів'ях щастя трактується як примхливе, таке, що нелегко втримати, а також як дуже швидкоплинне явище.

Варто також підкреслити, що збереженою є давня персоніфікація щастя та нещастя, а також надання цим поняттям людських рис поведінки, що також сягає своїм корінням міфологічних вірувань українців: «Та непереможна, невидима сила здавалась йому [народові] істотою, на котру він робить, котра одбирає од нього всі достатки, а його самого зоставляє в бідності» [53, с. 96]. І хоча у давніх віруваннях зустрічається подібна оцінка долі та щастя як негативної сили, у зібраному нами мовному матеріалі панує трактування цих понять як істот, що допомагають людині. Відображення цієї думки знаходимо у прислів'ях: «Кому щастя служить, той ніколи не тужить», «Кому щастя, той на киї впливе», «У кого поганий талан, у того порожній карман», [53, с. 120]. Отже, щастя виступає у прислів'ях і як персоніфікована істота, що має допомогти людині. Розуміючи, що «якась сила настає багатому грошей і всякого добра в образі доброї Долі» [53, с. 68], людина вважала, що краще мати прихильність цієї сили, мати своє власне щастя, аніж «вроджені» блага. Ця позиція має відбиток у такому матеріалі: «Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий», «Не родися красна, а родися щасна», «Не родись красивий, а родись щасливий», «Щастя краще багатства» [59, с. 123].

Якщо звернутися до вербалізації англomовної версії трактування нещастя у паремійних висловлюваннях, можна прослідкувати, що домінантними лексемами, що присутні у проаналізованих англійських прислів'ях, є такі: *fortune*, *fate*, *happу*, *luck* та *adversity*. Серед прислів'їв, що містять у своєму складі лексем *fortune*, було зафіксовано те, що ця лексема може набувати таких значень: фортуна, тобто міфологічна істота. Наприклад: “*Fortune favours the brave (the bold)*” (укр. «Доля любить сміливих»), “*He dances well to whom fortune pipes*” (укр. «Кому щастя

служить, той ніколи не тужить»), “He that waits upon fortune is not sure of a dinner” (укр. «Треба на долю сподіватися, але і самому не схибити»); “Fortune is fickle” (укр. «Доля примхлива») [105, с. 286]; щастя як частина, яку отримує людина, наприклад: “Fortune is easily found, but hard to be kept” (укр. «Знайти щастя легко, та важко його втримати»), “Fortune is good to him who knows how to make good use of it” (укр. «Щастя не у повітрі в’ється, а руками дістається»), “Every man is the architect of his own fortunes” (укр. «Всякий свого щастя коваль») [там само]; гроші, статки, що ілюструє такий крилатий вираз: “A great fortune is a great slavery” (укр. «Великі статки роблять людину рабом») [105, с. 286].

Поряд із прислів’ями з лексемою *fortune* прислів’я з лексемою *misfortune* відображають розуміння поняття «нещастя», на що вказує і префікс “mis-”, який формує протилежне значення. Такі прислів’я акцентують на тому, що нещастя має здатність бути повторюваним (“Misfortunes never come alone (singly)” (укр. «Біда не ходить одна»)), а також є опозицією до щастя (“Misfortunes tell us what fortune is” (укр. «Хто горя не бачив, той і щастя не знає»)). На опозицію щастя та нещастя як білого та чорного вказує прислів’я “Every white has its black” (укр. «Світла без тіні не буває»), яке у збірці тематично відноситься до прислів’їв про долю та щастя. Такими ж за тематикою є й такі: “No great loss without some small gain” (укр. «Не буває втрати без придбання»), “Every flow must have its ebb” (укр. «Щастя з нещастям на одних санях їздять»), “If there were no clouds, we should not enjoy the sun” (укр. «Якби не було хмар, ми б не любили сонця») [105, с. 287].

Поняття «нещастя» присутнє й у прислів’ях з лексемою *adversity*, до прикладу розглянемо такі рядки: “Adversity is a great schoolmaster” (укр. «Нещастя – це великий вчитель»), “Adversity makes man wise, not rich” (укр. «Нещастя людину вчить, але заможною не робить») та “Adversity flatters no man” (укр. «Нещастя людині не лестить») [105, с. 288]. Так, в англійських прислів’ях під поняттям «щаслива людина» розуміється той, хто вважає себе щасливим, наприклад: “He is happy that thinks himself so” (укр. «Щасливим є той, хто вважає себе щасливим»); той, хто народився у заможній родині (згідно з англійською традицією дарувати новонародженій дитині срібну ложку) “One is born with a silver spoon in his mouth

(and another with a wooden ladle)” (укр. «Народився у сорочці»); той, хто має щасливу сім’ю, дітей: “Happy is he that is happy in his children” (укр. «Щасливим є той, хто щасливий зі своїми дітьми»); той, хто має успіх у справах, наприклад: “All the water runs to his mill” (укр. «Вся вода на його млин ллється»), “His bread is buttered on both sides” (укр. «У нього хліб з обох сторін із маслом») [105, с. 289].

З огляду на вищезазначене, можна прослідкувати тенденцію трактування поняття щастя як заможності і матеріальних статків, що переважають в англійських прислів’ях. Вербальне представлення опозиційних концептів ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ характеризується як спільними так і відмінними рисами у семантиці прислів’їв української та англійської мов. На загальному фоні лексико-семантичних полів концептів щастя і happiness в обох мовах відзначається збіг в таких поняттях як: радість, доля, успіх, талан, блаженство. У синонімічних рядах ядрових лексем happiness – щастя виявлені корелятивні пари (joy – радість, fortune – доля, bliss – блаженство, delight – утіха, luck – удача, success – успіх). Щодо полів концептів нещастя і unhappiness в обох мовах відзначається збіг в таких поняттях: сум, страждання, горе, біда, скорбота, злидні. У синонімічних рядах лексем unhappiness – нещастя виявлені такі корелятивні пари: grief – горе, misery – страждання, sorrow – журба, sadness – сум, misfortune – біда, dolor – скорбота, distress – злидні (див. Додаток Б).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в художньому мовленні концепти-почуття ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ позначаються складними національно-культурними й індивідуально-авторськими домінантами, виступають об’єктами оцінки з боку мовної особистості та слугують основою для широко вживаних метафоричних висловлювань. Вагомий асоціативний компонент цих мовних універсалій в сучасній англійській та українській мовах об’єктивується низкою ключових когнітивних та образних метафор, що, зазвичай, символізують позитивні або ж негативні емоції. Однак, концептуальні моделі, що відображають англійські та україномовні культурні цінності та вербалізуються за допомогою номінативних одиниць, здебільшого збігаються, але не завжди мають однакове асоціативне поле через відмінності специфіки різних етнокультур та менталітетів.

1.4. Труднощі відтворення концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ як елементів авторської мовної картини світу в перекладі художнього твору українською

З огляду на те, що національна специфіка близьких або однакових концептів різних культур проявляється в неповному збігу змісту означених концептів, дослідники приділяють велику увагу перекладу цього багатокomпонентного утворення. Перекладач постає бікультурним медіатором, який під час мовленнєвого повідомлення заповнює когнітивні і комунікативні невідповідності, що виникають при накладенні на один пласт різних мовних картин світу адресанта і адресата вербального повідомлення.

Кожен письменник або автор – є носієм своєрідних національно-культурних цінностей та образного бачення світу, що продовжують свій розвиток у його творчому асоціативно-образному мисленні й стають невід’ємною частиною його індивідуальної художньої картини світу [8, с. 113]. Фундаментальною рисою концепту є не його ізолюваність, а зв’язок з іншими концептами, що репрезентують фрагменти повної концептуальної картини світу, зокрема концептосфери «щастя».

Варто звернути увагу і на те, що концепт, передусім, виражається різноманітними лексичними, лексико-семантичними і фразеологічними засобами. Зміст концепту не тільки включає в себе зміст означуваного поняття, а й охоплює безліч прагматичних і асоціативних елементів даного поняття, що виявляються в сполучуваності його одиниць-номінантів. Конкретні слова-вербалізатори концепту водночас експлікують і структурують окремий концепт. Зауважимо, що досліджуваний нами концепт «щастя» репрезентований різними семантичними рядами, які вербально втілюються в різноманітних перекладах, зокрема художніх творів в українському перекладі. Загалом, лексема «щастя» розуміється як почуття задоволення від отриманого, однак в художньому мовленні англomовних письменників цю емоцію можна по-різному інтерпретувати [16, с. 120].

Виявлення особливостей трактування поняттєвого потенціалу концепту в межах конкретного англomовного перекладу безпосередньо пов’язано з виділенням компонентів концепту в його структурі. Для розкриття індивідуально-авторської

специфіки концепту «щастя» в якості вузлових постають понятійна і образна складові. Зміст, структура і розуміння концепту ЩАСТЯ варіюється в лінгвокультурному аспекті за межами простору художнього мовлення твору, що передбачає «розвиток» і «розгортання» наповнення концепту в рамках конкретного художнього твору або його переклад цілком індивідуальним явищем, що тісно пов'язане з ментальністю письменника або й перекладача.

«Наповнення» концепту «щастя» в призмі художнього дискурсу утворює своєрідне текстове семантичне поле, релевантне ідіостилію письменника, його мотивам експліцитно або імпліцитно інтерпретувати значення тієї чи іншої лексичної одиниці. Під час перекладу лексико-семантичного поля цього концепту українською мовою можна відслідкувати прояв творчої «свободи» перекладачів, а у разі, якщо переклад виконується навпаки, тобто англійською, існує тенденція застосування прямих словникових значень означених лексичних одиниць та влучний підбір еквівалентів.

Вдалих переклад українською мовою слів-репрезентантів фундаментальних концептів у художньому мовленні дає змогу читачу сприйняти його та зрозуміти, а відтак і зберегти прагматичні відношення та помисли оригіналу. Для передачі концептів українською мовою застосовуються прийоми лексико-граматичної заміни, конкретизації та генералізації, створення перекладацького неологізму, описового перекладу, антонімічного перекладу, компенсації втрат.

Яскравим прикладом можуть слугувати поезії Гейне, які, передусім, пронизані почуттям саме бажаного щастя, бажаної насолоди, до якого прагне герой, але яке не може або не здатен отримати. Крім того, семантичний ряд концепту «щастя» в поезії Г. Гейне тісно пов'язаний з надією, однак в окремих поезіях і він пов'язаний із почуттям журби і туги. В українському перекладі славетна вітчизняна письменниця, Леся Українка, зуміла вдало відтворити і влучно показати нову семантичну складову концепту «щастя», зберігши віршовий розмір, тему та ідею поезії видатного німецького поета [47, с. 124].

У перекладі іншої поезії, ідейний зміст якої пронизаний болем від розтавання з коханою дівчиною, туги за втраченим, Леся Українка зуміла передати цю духовну

картину настрою поета і показала, що кохана дівчина є для нього тим щастям, тим життєвим ідеалом, який він втрачає і якого ніколи не досягне. Тому звертання “*mein liebes Liebchen*” (моя люба кохана) поетеса замінює на «моє щастя ясне» [47, с. 245].

Однак, якщо звернутися до питання втілення художнього концепту «нещастя» в скарбницю творчих перекладацьких доробок вітчизняних чи зарубіжних митців, можна знайти лише одиниці досліджень, що порушують цю проблематику. Найяскравішим прикладом може слугувати роман «Таємний сад» американської письменниці Френсіс Годгсон Бернет у перекладі Наталки Римської, що, безумовно, ілюструє змістову інтерпретацію концептосфери «нещастя» через системне використання відповідних мікроконтекстів, які забезпечують смислове наповнення концепту різними його складниками. Уся образна система прозового твору спрямована на передачу почуттів персонажів, страждань, смутку і, відповідно, нещастя. Незважаючи на те, що слова виступають головним засобом кодування інформації, художній концепт НЕЩАСТЯ у тексті Ф. Г. Бернет актуалізується низкою невербальними засобами, що вдало та віртуозно перекладені Н. Римською шляхом застосування пошуку синонімічного еквіваленту у мові перекладу, який буде більш конкретно і стилістично виправдано передавати інтенцію автора. Рядки “*What an unhappy face he had*” перекладачка відтворила майже дослівно, однак замінивши словосполучення “*unhappy face*” на «засмучене обличчя», вона зуміла вичерпно передати смисловий змісту оригіналу і досягнути повну відповідність з ідейно-художнім задумом автора.

У структурі аналізованого концепту виділено також невербальний елемент, що перекладачка відтворила за допомогою описового перекладу без жодної згадки імені концепту. Наприклад, “*I have no friends at all – said Mary. I never had. My Ayah didn’t like me and I never played with any one*” [90, с. 83] «А я зовсім не маю друзів – мовила Мері. Та й ніколи не мала. Моя няня не надто мене любила, і я ні з ким не бавилася» [6, с. 81]. Попри те, що в наведених прикладах назва почуття «нещастя» відсутня, реципієнт розуміє, що йдеться саме про це почуття, адже героїня з журбою і сумом говорить про те, що не має друзів.

Категоріальною рисою концепту є не його ізольованість, а зв'язок з іншими концептами, що репрезентують фрагменти концептосфери «нещастя». Аналіз твору Ф. Г. Бернет засвідчує, що концепт НЕЩАСТЯ нерозривно пов'язаний із концептами САМОТНІСТЬ, ПЛАЧ, ПЕЧАЛЬ, при відтворенні яких перекладачка зуміла підібрати низку відповідних прийомів перекладу, щоб зберегти та передати усю забарвленість та насиченість вербального концептуального простору оригіналу.

На особливу увагу також заслуговує питання відтворення символічних значень лексем «щастя»/«нещастя» в паремійних текстах української та англійської мов, що на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки складає особливу перекладацьку проблему. На відміну від лексичних одиниць, фразеологізмів, еквівалентних слову, прислів'я і приказки як культурне явища народної спадщини мають характерний образний зміст, тобто їх внутрішня форма зберігає свою значущість. Сенс прислів'я і ситуації, в яких слід вживати певну фразеологічну одиницю, знають лише носії мови, оскільки вони не мають труднощів у сприйнятті образу, метафори чи порівняння, що формує прислів'я. Зміст паремій дещо інакший ніж у звичайних лексичних одиницях. Передавши повністю зміст таких фразеологічних одиниць, означає відчувати себе на місці самого носія, адже окрім змісту прислів'я виражають певну специфіку та свої літературні засоби сприйняття. Тому головна мета перекладача відчувати та передати читачеві метафоричний та поняттєвий зміст прислів'я, оскільки останні завжди зберігають в собі таємний імпліцитний потенціал, закликають до певних дій та висловлюють мораль. Мовознавці виділяють п'ять основних видів перекладу парамічних висловлювань, що містять символічні складники лексем «щастя»/«нещастя»:

1) повним еквівалентом (відповідником), коли в мові перекладу є аналогічний вираз, тотожний за значенням, їх функціями та стилістичними рисами прислів'ю оригіналу і відповідає йому повністю або у більшості випадків по описовому значенні. Інакше кажучи, вміщена у прислів'я метафора, зобов'язана відповідати ідентичному образу. Повні еквіваленти часто зустрічаються у так званих інтернаціональних прислів'ях та крилатих висловах, які беруть свій початок від міфічних або біблійних джерел, наприклад: “*See a pin and pick it up, all the day you'll*

have good luck; See apin and let it lie, bad luck you'll have all day” (укр. «Побачив шпильку і підняв її – на щастя; побачив і пройшов повз – нещастя супроводжуватиме цілий день»), “*Happiness takes no account of time*” (укр. «Для щасливих час не існує», «щасливі не помічають часу»), “*Money can't buy happiness*” (укр. «Щастя не купиш за гроші»), “*Adversity is a great schoolmaster*” (укр. «Нещастя – це великий вчитель»), “*Adversity makes man wise, not rich*” (укр. «Нещастя людину вчить, але заможною не робить») та “*Adversity flatters no man*” (укр. «Нещастя людині не лестить») [49, с. 242;105, с. 346];

2) частковим відповідником, коли прислів'я мови перекладу еквівалентне прислів'ю мови оригіналу за змістом, функцією та стилістичним забарвленням, але відрізняється своїм образним значенням. Наприклад, вислів *to be born with a silver spoon in his mouth (and another with a wooden ladle)*, який перекладається щасливий, везучий, має такі аналоги в українській мові як *народитися у сорочці, народитися під щасливою зіркою*. Якщо звернутися до труднощів відтворення лексичних одиниць, що позначають поняття «щастя»/«нещастя» в пареміях, можна знайти такі приклади, що відтворюються за допомогою часткового еквівалента: “*He that waits upon fortune is not sure of a dinner*” (укр. «Треба на долю сподіватися, але і самому не схибити»), “*Fortune is fickle*” (укр. «Доля примхлива»), “*Every man is the architect of his own fortunes*” (укр. «Всякий свого щастя коваль»), “*A great fortune is a great slavery*” (укр. «Великі статки роблять людину рабом»), “*Misfortunes tell us what fortune is*” (укр. «Хто горя не бачив, той і щастя не знає») [49, с. 230;105, с. 353];

3) при передачі паремійних виразів нерідко використовується прийом калькування. Прислів'я відтворюється майже дослівно, але контекст підказує реципієнту, що мова йде про стійкий зворот, до прикладу розглянемо такі рядки, що яскраво ілюструють буквальный переклад оригіналу: “*Fortune is easily found, but hard to be kept*” (укр. «Знайти щастя легко, та важко його втримати»), “*Misfortunes never come alone (singly)*” (укр. «Біда не ходить одна»), “*If there were no clouds, we should not enjoy the sun*” (укр. «Якби не було хмар, ми б не любили сонця»), “*All the water runs to his mill*” (укр. «Вся вода на його млин лється»), “*His bread is buttered on both sides*” (укр. «У нього хліб з обох сторін із маслом») [49, с. 236;105, с. 358];

4) так званім «псевдодослівним» відповідником, коли перекладач вважає за потрібне вжити прислів'я мови оригіналу, або при відсутності в мові перекладу повного або часткового еквіваленту. У цьому випадку перекладач «винаходить» свій власний авторський крилатий вираз паралельного корпусу та відтворює без модифікацій або з незначними змінами образний зміст парамічної одиниці оригіналу, таким чином зберігаючи її зміст, наприклад: “*A contented mind is a continual feast*” (укр. «Скромно живеш – щастя знайдеш»), “*A friend in need is a friend indeed*” (укр. «Нещастя мати – на вірність дружбу перевіряти») [105, с. 468];

5) описовим перекладом, тобто шляхом переказу фразеологізму, який зумовлений відсутністю в мові перекладу необхідних відповідників та неможливістю калькування: “*Fortune is good to him who knows how to make good use of her*” (укр. «Щастя не у повітрі в'ється, а руками дістається», «Щастя усміхається тому, хто вміє його добре використовувати»), “*He dances well to whom fortune pipe*” (укр. «Кому щастя служить, той ніколи не тужить», “*Every flow must have its ebb*” (укр. «Щастя з нещастям на одних санях їздять») [49, с. 238;105, с. 470].

Варто також зазначити, що поняття «щастя», «нещастя» та «доля» мають особливу значущість та більший рівень кумулятивності для україномовної лінгвокультури порівняно з англійською, оскільки основним символічним значенням щастя в українських паролічних висловлювань постає щасливе сімейне життя, англійські прислів'я на противагу демонструють перевагу трактування поняття щастя як заможності і матеріальних статків.

Таким чином, проведений аналіз з метою виявлення труднощів відтворення концептів ЩАСТЯ та НЕЩАСТЯ дає змогу зробити висновок, що ці мовні універсалиї мають складну когнітивно-пропозиційну структуру, авторська інтерпретація семантики якої реалізується різними вербально-художніми наповненнями. Концепти ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ слугують фундаментальними механізмами, що посідають значуще місце в ідіостилі письменника під час створення художньої картини індивідуального світогляду. Концепт формує для читача цілісну картину стилю письменника, є важливим для читацької рецепції

творів митця. Тому в процесі перекладу важливим є вдале застосування різноманітних трансформацій, зокрема калькування, контекстуальної заміни, описового перекладу, використання фразеологічного аналога чи еквівалента, або ж створення авторського крилатого вислову, за допомогою яких унеможлиблюється спотворення асоціативного поля семантично-образного мовного явища, а також вдається зберегти функціональну роль і прагматичний потенціал концептів та надати їм нових смислів у площині художнього твору.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ

2.1. Особливості вивчення англомовних репрезентацій концептів базових емоцій у художніх творах

Сучасний етап розвитку мовознавчої науки відзначається посиленням фокусом уваги науковців до розробки низки методик дослідження та вивчення англомовних репрезентацій базових концептів. Методологія дослідження концептів, запропонована в рамках лінгвокультурологічного підходу, передбачає систему дослідницьких процедур, спрямованих на виділення різних аспектів концептів, а саме семантичного потенціалу відповідних концептів у даній культурі. Він підкреслює необхідність використання лінгвістичних даних (робота зі словниковим запасом та іншими текстами) і залучення матеріалів з суміжних дисциплін: соціології, психології, культурології тощо.

А. М. Приходько та Л. Ф. Компанцева наводять перелік методів, що використовуються для дослідження концептів: семантики ключового слова – назви концепту, аналіз синонімів та похідних ключового слова, аналіз сумісності ключового слова (вільні та стійкі фразові поєднання), аналіз прислів'їв та афоризмів, що об'єктивізують дане поняття, психолінгвістичні експерименти, аналіз текстів у різних типах дискурсу» [67, с. 98; 37, с. 83]. Згідно з результатами досліджень В. І. Карасика і І. А. Стерніна опис концепту – це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його імені і найближчих позначень, що передбачають такі явища:

- дефініційний аналіз, за допомогою якого можна виділити смислові ознаки мовного явища;
- контекстуальний аналіз асоціативно пов'язаних смислових ознак;
- етимологічний аналіз;
- пареміологічний аналіз;

– інтерв'ювання, анкетування, коментування [29, с. 78;80, с. 60].

Існує кілька підходів до аналізу концептів, зокрема різноманітні прийоми їх опису, які базуються на застосуванні різноманітного дослідницького матеріалу. Найчастіше використовуються такі методи:

1) виявлення семного складу ключового слова, а у нашому випадку – концепту.

За допомогою цього методу можна проаналізувати тлумачення базової лексичної репрезентації концепту в різних словниках. Як правило, науковці використовують також діахронічний аналіз, тобто вони залучають етимологічні дані, відомості про розвиток і становлення значення ключової лексеми імені концепту.

2) аналіз лексичних парадигм різного обсягу і типу, в яких вербалізується той чи інший концепт, що передбачає два аспекти: аналіз синонімічного ряду ключового слова, за допомогою якого висвітлюються диференціальні ознаки концепту, що виявляються в зіставленні ключових лексичних репрезентації з близькими за значенням словами; аналіз лексико-семантичного, лексико-фразеологічного, асоціативно-семантичного поля ключового слова. Останній метод передбачає підбір не тільки синонімів, але і антонімів, гіперонімів і гіпонімів ключового слова, виявлення ядра і периферії поля; аналіз дериваційного поля стрижневого слова. Аналіз дериваційних можливостей ключової лексеми, що реалізує концепт, і семантики виявлених дериватів, який дозволяє виявити ряд додаткових когнітивних ознак досліджуваного концепту.

3) аналіз матеріалу, що наповнений пареміями і афоризмами.

Дослідники, що спираються на цю методику у ході дослідження концептосфери мови, говорять про національно-культурному своєрідності відповідних концептів, про специфіку їх змісту в концептосфері носія тієї чи іншої культури.

4) аналіз лексичної сполучуваності слів-репрезентантів концепту, що, зазвичай, проводиться на матеріалі художніх і публіцистичних текстів і дозволяє виявити символічні ознаки концепту [24, с. 84].

Словники різних типів висвітлюють багато сторін змісту концепту, але насамперед часто вагома для розуміння змісту концепту інформація емоційного й оцінного характеру залишається за межами словникової статті [66, с. 85]. Додаткові можливості для опису змісту концептів надають експериментальні подані нижче методики:

- метод вільного асоціативного експерименту.

Цей метод полягає в тому, що випробуванним пропонуються слова-стимули, на які вони повинні відповідати першою словесною формою, що їм відразу спадає думку. Він також дозволяє виявити найбільшу кількість різних ознак концепту; частотність реакцій свідчить про їхню актуальність/неактуальність в свідомості випробовуваних.

- метод рецептивного експерименту.

Мета експерименту полягає у дослідженні знання, розуміння значення мовної одиниці носіями мови. При цьому можуть використовуватися різні методики (наприклад, випробуванним пропонують дати своє визначення значення слова; назвати слова, близькі за значенням, і слова, протилежні за значенням; описати зоровий образ, який викликає слово; підібрати номінативну одиницю, що найбільше підходить до запропонованої дефініції, і ін .) [34, с. 131].

Вибір матеріалу і методики для опису змісту концепту не може бути довільним, адже конкретний мовний матеріал відображає певні аспекти змісту концепту, зокрема його синхронний, діахронічний пласт або ж сторони концепту, актуальні для тієї чи іншої соціальної групи носіїв мови) [117].

У багатьох роботах, присвячених аналізу концептів, використовується одночасно декілька з перерахованих вище методів. Це пов'язано з уявленням про природу концепту як «кванта знання», різні ознаки якого можуть виражатися в мові та мовленні [115]. Застосування комплексної методики дослідження концептів вважається найбільш доцільним, оскільки багатоаспектний опис мовних репрезентацій концепту і їх текстового функціонування дозволяє найбільш повно уявити зміст і структуру досліджуваного концепту [59, с. 168].

Вартим уваги є той факт, що у сучасній лінгвістиці домінуючим способом вивчення концепту залишається його аналіз з точки зору теорії семантичного поля, відповідно до якої організаційна структура концепту складається з трьох шарів, а саме: ядра, при ядерної зони і периферії. При цьому найбільш важливі для носіїв цієї мови асоціації формують ядро прямої номінації концепту, що відображає результат чуттєвого сприйняття світу, тобто його повсякденного пізнання. Менш значимі асоціації утворюють приядерну зону і периферію концепту або його інтерпретаційну частину. Периферійне поле складається з різних концептуальних шарів-ознак, що часто зміщуються та замінюються від різних установок у зв'язку з наявністю в полі концепту об'ємної інтерпретаційної частини, в якій є слабо збудовані концептуальні ознаки. Саме тому існує велика кількість інтерпретацій одного і того ж концепту [81, с. 274].

Серед ключових принципів польової організації концептуальних одиниць І. А. Стернін виділяє такі:

- поле слугує інвентарем елементів, пов'язаних між собою системними відносинами;
- елементи, що утворюють поле, мають систематичну спільність і виконують в мові єдину функцію;
- поле об'єднує однорідні і різнорідні елементи;
- поле складається з щонайменше двох мікрополів;
- у складі поля виділяють ядро, приядерну зону і периферію. Ядро консолідується навколо компонента – домінанти;
- межа між ядром і периферією є розмитою та нечіткою;
- його конститuantи можуть належати і до ядра одного поля, і до периферії іншого поля або полів;
- різні поля можуть перетинатися і входити до складу один одного, згідно з законом польової організації системи мови [80, с. 61].

Отже, аналіз вивчення багатогранності репрезентації базових концептів є надзвичайно значущим для лінгвістичних досліджень, оскільки за його допомогою вдається більш глибоко розглянути культурні цінності і сферу концептуальної

картини світу, що притаманна певній лінгвокультурі. Найбільш доцільним вважається застосування комплексної методики дослідження концептів, що дозволяє виокремити характерні компоненти асоціативних рядів, специфіку вживання концептів, а також виявити особливості змісту ментальної одиниці, обумовленої культурно-історичним розвитком певного народу.

2.2 Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження актуалізації концептів у художньому дискурсі

Сучасний розвиток мовознавчої науки передбачає створення та поширення нових тенденції у лінгвістиці та, відповідно, активізацію і нових методів дослідження концептуального простору художніх творів, зокрема концептуального аналізу як різновиду лінгвістичного. Саме концептуальний аналіз у лінгвістичній науці визначають як «головний метод логічного аналізу мови й лінгвоконцептології, який передбачає моделювання й опис концептів – інформаційних структур свідомості, що слугують структурованою сукупністю знань про об'єкт концептуалізації, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії різних пізнавальних механізмів» [74, с. 107]. Оскільки концепт є об'єктом концептуального аналізу, суть останнього полягає в тому, щоб «прослідкувати шлях пізнання смислу концепту і записати результат формалізованою семантичною мовою» [73, с. 288], а мета – в «реконструкції когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості, які опосередковують формування й упорядкування знань про об'єкти дійсності та результати внутрішнього рефлексивного досвіду» [73, с. 292].

Концептуальний аналіз дає змогу виявити специфіку вербалізації концепту в мовній картині світу відповідного етносу, описати механізми відбору лексичних, фразеологічних, граматичних та інших засобів репрезентації різних етнокультурних понять у мові, об'єднати лінгвокультурну семантику слова, яка розмежовується у прикладній лінгвістиці, встановити взаємозв'язки між концептом і словом тощо. Мета цього аналізу визначається як «виявлення парадигми культурно значущих концептів і опис їх концептосфери» [86, с. 345].

В. А. Маслова описала методику проведення концептуального аналізу, спираючись на структурні особливості концепту. Ядро – це елемент словникового значення тієї чи іншої лексеми, які, на думку дослідниці, укладають великий потенціал тлумачення змісту концепту, у виявленні особливостей його мовного вираження. Периферія – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складові лексеми, конотації та асоціації [51, с. 195].

У зв'язку з цим Л. Компанцева стверджує, що «концептуальний аналіз сьогодні стає провідним методом дослідження в різних гуманітарних науках – когнітології, філософії, лінгвістиці, гендерології, культурології, теорії міжкультурних комунікацій, соціології, психології» [37, с. 75]. Подібну думку розгортає О. Кубрякова, зауважуючи, що «метод когнітивної науки полягає у спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати і знайти смисл у їхніх співвідношеннях» [111, с. 90]. Більшість науковців вважають, що нині існує багато різновидів концептуального аналізу або, як їх ще називають, методик, «спільним для яких є те, що вони розглядають питання створення цілісної концепції співвідношення мови і мислення, способів вираження у мові позамовної дійсності, знань про світ, законів організації мовної картини світу» [68, с. 142]. На думку дослідниці, кожен науковець пристосовує концептуальний аналіз для вивчення «свого» концепту [111, с. 94]. Відомо чимало методик концептуального аналізу, що нерідко тлумачать як спільну назву для цілої групи лінгвістичних методів дослідження структур репрезентації знань [115], проте розглянемо насамперед ті, що передбачають встановлення мовних засобів вербалізації концепту, проєктують його вивчення на зв'язок зі словом.

Сучасна практика концептології демонструє два основні підходи щодо концептуального аналізу:

- 1) інтегрально-когнітивний, який ґрунтується на загальній сумі знань про галузь, що є об'єктом дослідження та опису, або на «мовній картині світу» в цілому;
- 2) текстуально-дискурсивний, орієнтований на конкретний дискурс або на достатньо чітко визначений корпус текстів

Пропонована розвідка ґрунтується саме на другому підході концептуального аналізу, прийоми і методики якого є найбільш важливими для нашого дослідження репрезентації різноманітних мовних універсалій у художньому дискурсі.

Використання методу концептуального аналізу в художньому тексті спрямоване насамперед на дослідження семантики концептів, при цьому багато вчених диференціюють концептуальний аналіз і семантичний. Відповідно для семантичного аналізу характерні: знакова репрезентація, лінійність, пояснювальний характер стосовно слова. Натомість концептуальному аналізу властиві ментальна абстрагованість, специфікованість, реляційна модельність та спрямованість на сферу знань. Цей метод дослідження ґрунтується на вербалізації певної частини знань і тому може представляти їх конкретні структури (образні схеми, картиноподібні репрезентації), а семантичний здатний набувати характеру нелінійного моделювання. Тому головною відмінністю між обома типами аналізу доцільно вважати напрямок моделювання: від знань до знаків – для концептуального і від знаків до знань – для семантичного [119]. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що поєднання різних методик аналізу концепту припускає їхню інтеграцію в єдиному методі дослідження – концептуальному аналізі, який повною мірою задовольняє потреби опису концептів у художньому тексті.

Як зазначають М. І. Слободян і О. В. Скобнікова, методика концептуального аналізу художнього тексту відрізняється своєю специфікою [74, с. 105; 73, с. 287]. У порівнянні з аналізом окремих концептів у словниковому складі національної мови, дослідження яких базується на вивченні парадигматичних зв'язків слів, аналіз концептів у художньому тексті повинен враховувати, окрім парадигматичних, ще й їх синтагматичні зв'язки. Концепти художнього тексту формуються на синтагматичній основі, мають внутрішньотекстову синтагматичну природу, а тому концептуальний простір художнього тексту формується на більш високому рівні абстракції – на основі злиття, зближення, стягнення загальних ознак концепту, які репрезентуються на поверхневому рівні тексту словами та реченнями однієї семантичної області, що й зумовлює певну цілісність концептосфери художнього тексту, а ключовий концепт представляє собою ядро індивідуально-авторської

художньої картини світу, яка втілюється в окремому тексті чи сукупності текстів одного автора [27, с. 116; 28, с. 6].

Оскільки концепт має складну структуру, то й метод його вивчення повинен включати сукупність методик, спрямованих на дослідження цієї ментальної величини як у загальномовному контексті, так і в індивідуально-авторській картині світу. Прийоми, застосовані в межах різних методик, дають змогу з'ясувати смисловий об'єм концепту, виявити його структуру, окреслити референтну ситуацію, до якої належить аналізований концепт, та встановити місце останнього в мовно-концептуальній картині світу письменника.

Алгоритм концептуального аналізу концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ, реалізованих у художніх текстах американського класика, на наш погляд, передбачає такі прийоми [24, с. 84; 73, с. 292]:

- визначення ключового слова-вербалізатора концепту та синонімів номінативної лексеми концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ, які відображають найбільш актуальні понятійні ознаки мовних універсалій;

- встановлення місця концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ в художньо-поетичній картині світу (україномовної та англійськомовної лінгвокультури загалом й індивідуально-авторській зокрема);

- на основі фонові інформації визначення потенційних характеристик концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ;

- аналіз семантико-конотативних особливостей концептів у художньому творі, зокрема значення мовних засобів, що номінують мовні універсалії;

- характеристику загальномовної, етнокультурної й індивідуально-авторської природи авторських концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ;

- встановлення спільних і відмінних рис в об'єктивації та репрезентації концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ в текстах американського письменника.

Необхідно наголосити на тому, що, застосовуючи за потреби певні розглянуті методики концептуального аналізу, в нашому дослідженні враховуємо також підхід, зорієнтований на поглиблене вивчення оцінної сфери концептів, який визначаємо як метод семантико-аксіологічного поля. З одного боку, він є актуальним з огляду на

те, що і для концепту, і для концептосфери характерне структурування за принципом поля (З. Попова, Й. Стернін, Л. Бабенко, В. Маслова, В. Ніколаєва). Переваги такого структурування пов'язані передусім із тим, що при цьому більш повно розкривається діалектика взаємозв'язку мовних явищ із позамовною дійсністю, виявляються особливості лінгвальної свідомості, насамперед її національно-специфічні риси [119].

Отже, концептуальний аналіз, який поєднує різні підходи щодо вивчення вираження концептів в художньому дискурсі, є найбільш апробованим у сучасних дослідженнях і дозволяє розкрити структуру досліджуваних мовних універсалій та специфіку їх художньої динаміки. Необхідність застосування лінгвоконцептуального аналізу концептів у нашому дослідженні зумовлений потребою вивчення їхньої семантико-конотативної природи через ім'я, поняття, образ, символ, культурний компонент та образно-ціннісний складник, що відкриває перспективи для подальшого вивчення індивідуально-авторських картин світу, природи моделювання концептів у них тощо.

2.3. Етапи і методи дослідження засобів відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладах українською мовою англомовних творів художньої літератури

У попередньому розділі ми встановили, що лінгвокультурні емоційні концепти, зокрема концепти-почуття ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ, – є багатокомпонентними комплексними утвореннями, що поєднують у собі риси художніх, культурних і топонімічних концептів, тому для вивчення їх репрезентації застосовуємо широкий спектр методів дослідження, що вибудовуються як послідовний алгоритм виявлення вербального вираження та концептуального змісту досліджуваних мовних універсалій.

Вибір методів дослідження перекладацької деформації в тексті художнього перекладу зумовлений потребою комплексного та системного опису цього явища відповідно до сформульованих у Вступі цілей та поставлених у роботі завдань.

Послідовність їх реалізації потребує застосування певних методів дослідження та передбачає шість етапів.

На першому етапі дослідження, поряд із використанням загальнонаукових методів індукції і дедукції, емпірико-теоретичних методів аналізу і синтезу, ключовими є термінологічний аналіз, зокрема метод операціоналізації понять, завдяки якому визначено основну поняттєву та термінологічну лексичну систему в апараті досліджуваного мовного явища. Необхідність застосування цього методу дослідження зумовлена потребою чіткого окреслення предметного поля нашої розвідки й уточнення змісту термінів, що є стрижневими для обраної теми. Звернувшись до цього методу, нам вдалося сформувати термінологічну базу вивчення мовного явища та навести означення ключових термінів, а також інших словотвірних або похідних понять, визначення яких можна знайти у словниках та іншій довідковій літературі, у монографіях і статтях, присвячених обраній темі. У нашому випадку такими поняттями є концепт, концептуальна картина світу, концептосфера, а також домен концепту, одиниці-репрезентанти і -вербалізатори тощо.

На другому етапі за допомогою дефініційного аналізу у поєднанні з методом моделювання ми виявили базові понятійні ознаки досліджуваних концептів, полісемію лексичних одиниць, а також з'ясували її значення в розгорнутому вигляді та створили модель концептів на основі проаналізованого матеріалу. Застосувавши цей метод дослідження, ми визначили семантичне поле ключових лексем щастя/happiness і нещастя/unhappiness, виокремити ключові когнітивні ознаки концептів та співвіднесли значення лексичних одиниць, зокрема імена концептів різних лінгвокультур, використовуючи словникові тлумачення. За допомогою вивчення лексичного значення імені концепту за словниковими дефініціями ми встановили характер і типи значеннєвої структури слова, і здійснити розгляд його семантичного походження, що відображає історичну та синхронну тотожність слова.

За частотним критерієм зазначуваності певного визначення іменників "happiness" і "unhappiness" у словниках, дібраних для аналізу, визначаємо основне (ядерне) та периферійні значення. Значення, що фіксуємо у шести словникових

статтях, вважаємо основними. Менша частотність визначень (від 2 до 8) дає підстави для окреслення периферійних складових номінативних одиниць. Аналіз дефініцій лексем «щастя» і «нещастя» дав змогу виявити, що концептуальне ядро мовних універсалій ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ представлено трьома основними змістовими компонентами: щастя – позитивна емоція, а нещастя – негативний емоційний стан; щастя походить від удачі чи сприятливої події будь-якого роду, тоді як нещастя виникає через несприятливі події чи умови; щастя – це стан благополуччя, достатку, задоволення та блаженства, а нещастя асоціюється з невдачею, проблемою, безуспішністю.

На третьому етапі за допомогою інтерпретаційно-текстового і контекстуального аналізу виявлено низку засобів лексико-семантичних номінації концептів ЩАСТЯ/ НЕЩАСТЯ. Контекстуальний аналіз покликаний розкрити найближчий контекст при необхідності додаткових конотацій значення. Ми застосували цей аналіз для опису змісту лексем-вербалізаторів концептів у текстах, що належать до художнього та публіцистичного типів сучасного англomовного дискурсу.

На четвертому етапі за допомогою методів типологічного, структурно-семантичного і компонентного аналізу нами було виявлено функціонування різних типів мовного явища, а також особливості семного складу ключових лексем і їхніх синонімів, які вербалізують диференційні ознаки концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS.

Структурно-семантичний аналіз, використаний у роботі для опису матеріалу дослідження, дозволив виявити семантичні особливості та морфологічну приналежність лексико-семантичних номінацій концепту та способи їхнього утворення. За допомогою такого методу дослідження ми визначили закономірності семантичного способу словотворення, виявили зміни в структурно-семантичній організації лексичних одиниць та особливості динаміки семантичного процесу.

Звернувшись до цього методу дослідження ми розмежували формально-змістовні засоби лексико-семантичних репрезентантів концептів залежно від наявності або відсутності семантичної транспозиції у їхньому значенні та за

допомогою типологічного аналізу розподілили їх у дві групи: група засобів прямої номінації і група засобів образної номінації, тобто приядерна зона і периферія. Поза тим, нам вдалося виявити диференціальні семи зіставних лексем, що дозволяють згодом визначити понятійну і образну складові розглянутих номінантів концептів. Також ми розробили схему лексико-семантичної організації концепту ЩАСТЯ/HAPPINESS, що ілюструє структуру багатовимірного утворення у вигляді кола, в центрі якого лежить основне поняття, ядро концепту, а на приядерній зоні і периферії знаходяться інші засоби, привнесені культурою, традиціями, народним і особистим досвідом англomовної лінгвокультури (див. Додаток А).

Компонентний метод застосовано як найефективніший метод дослідження змістового аспекту значеннєвих мовних одиниць, суть якого полягає в розпізнаванні лексичних, семантичних, морфологічних, і синтаксичних відмінностей між елементами різних рівнів та розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками, і, зрідка, маркерами. За допомогою цього методу ми виявили основні складові мінімальної одиниці значення імені концепту, описали набір основних підходів розмежовування компонентів у семантичному полі слова, а також визначили лексико-семантичні групи та їх ознаки, ядерні семи в семантичній структурі ключових лексичних одиниць, що актуалізують концепти ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ. Для компонентного аналізу важливим є встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи у компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який також залежить від структурної організації сем, їх способу групування, тобто в місця кожної семи у структурі значення, від векторних відношень між ними тощо. Застосування цього аналізу дозволило проникнути всередину семантичної структури лексем «щастя/нещастя», розгорнути їх значення, проаналізувавши складові елементи кожної лексичної одиниці.

П'ятий етап у застосуванні методики дослідження концепту ЩАСТЯ передбачає використання концептуального аналізу багатоконпонентного комплексного утворення з урахуванням семантичних або асоціативних зв'язків між

імовірним іменем художнього концепту і його мовними репрезентантами. Звернувшись до цього методу, ми виявили концептуальні метафори, що формують образний складник концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ з метою структурування авторського художнього мислення. Об'єктом дослідження постають смисли, які передаються окремими словами, граматичними категоріями або текстами, при цьому залучення великої кількості контекстів вживання слова в художній літературі дозволяє не тільки описати досліджуваний концепт, але і структурувати його, виділяючи ряд найбільш характерних ознак. Особливу увагу приділено саме вивченню репрезентації образних концептуальних метафор, що змальовані у художньому дискурсі Фр. Ск. Фіцджеральда, оскільки створюють чіткі і водночас суб'єктивні творчі образи об'єкта метафоризації, підкреслюють індивідуальний погляд суб'єкта дискурсу та віддзеркалюють мовленнєво-розумову діяльність письменника.

На шостому завершальному етапі, звернувшись до порівняльно-перекладознавчого аналізу, ми виявили та зафіксували розбіжності застосування лексичних вербалізаторів та репрезентантів концепту ЩАСТЯ в тексті оригіналу та тексті перекладу, оперуючи певними кількісними параметрами – релевантними для досягнення сформульованої в роботі мети, склали таблиці результатів проведеного кількісного аналізу, а також побудували діаграми й схеми для унаочнення зроблених висновків.

На цьому етапі ми також звернулися до перекладацьких трансформацій та стратегій як ключових механізмів у досягненні еквівалентності в перекладі у подоланні невідповідності між мовами оригіналу та перекладу. Наразі існує низка класифікації перекладацьких трансформацій, однак найбільш відомими є класифікації, які запропонували мовознавці В. Н. Комісаров, Л. К. Латишев, Р. К. Міньяр-Білоручев, Я. Й. Рецкер, Л. С. Бархударов, Р. П. Зорівчак. Усі класифікації мають дещо спільне і відмінне та певною мірою переплітаються між собою (див. Додаток В).

Вважаємо доцільним розглядати та використовувати класифікацію, яку запропонував В. Н. Комісаров, оскільки за допомогою цієї класифікації можна

здійснити коректний переклад, який забезпечує необхідну повноту міжмовної комунікації в художньому стилі мовлення та унеможливити або зменшити складність передачі текстом перекладу змісту, форми, значення і вираження одиниць першотвору. Так, науковець поділяє перекладацькі трансформації на такі рівні: лексичні, граматичні та лексико-граматичні.

В. Н. Комісаров розглядає 3 типи лексичних перекладацьких прийомів: перекладацьку транскрипцію та транслітерацію, калькування, а також лексико-семантичні заміни (конкретизацію, генералізацію, модуляцію) [36, с. 147].

До переліку граматичних трансформацій науковець відносить синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), членування речення, об'єднання речень та граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення). Комплексні лексико-граматичні трансформації за В. Н. Комісаровим складаються з таких прийомів перекладу: антонімічний переклад, описовий переклад (експлікація) та компенсація втрат.

У праці «Сучасне перекладознавство» мовознавець також відліяє три групи принципів здійснення перекладацького процесу, які становлять основу стратегії перекладу [35, с. 123]. Запропоновані лінгвістом положення включають сукупність усіх лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, а також вибір напрямку, яким перекладач буде керуватися під час вибору алгоритму дій у процесі перекладу.

Варто зауважити, що наразі не існує єдиної класифікації перекладацьких стратегій в художньо-перекладацькій діяльності, однак найбільш загальними та широко розповсюдженими вважають форенізацію перекладу (очуження), що полягає у збереженні національно-специфічних особливостей тексту оригіналу, та доместикацію (одомашнення) як способу вираження існуючої в цільовій культурі літературної традиції. За допомогою цих стратегій перекладач визначає конкретні способи реалізації комунікативної інтенції автора з урахуванням вербальних та невербальних детермінантів перекладу та встановлює шкалу пріоритетів, зокрема ієрархію цінностей, яка дасть змогу виділити провідні риси та особливості оригінального тексту.

Вибір стратегії перекладу залежить, крім суб'єктивних уподобань перекладача та характеру тексту оригіналу, від багатьох об'єктивних факторів, зокрема цільової аудиторії перекладу, кількості чинних перекладів певного твору в цільовій літературі. Попри те, якість перекладу обумовлюються ступенем смислової близькості перекладу оригіналу, жанрово-стилістичної приналежністю першотвору і тексту перекладу, прагматичними чинниками, що впливають на вибір варіанту останнього. Всі ці аспекти перекладу носять безпосередньо нормативний характер і визначають стратегію перекладача та критерії оцінки його праці.

Оскільки прагматичні особливості мовного знака, а саме концепту, що виконує експресивну та ілокутивну функції, реалізуються на базі внутрішньосистемних відносин, тобто синонімічного ряду в лексичному інструментарію порівнюваних мов, існує прямий взаємозв'язок між установкою перекладача щодо спрямовування фокусу уваги на мову оригіналу (принцип очуження) або на мову перекладу (принцип одомашнення) та вибраною ним перекладацької стратегії, яка уможливить максимальне наближення тексту до інокультурного читача [12, с. 175].

Варто зазначити, що з метою розкриття тенденцій репрезентації лінгвокогнітивних ознак концепту ЩАСТЯ на усіх етапах дослідження ми послуговуємось порівняльним аналізом, а саме застосовуємо етимологічне зіставлення виявлених лінгвокогнітивних ознак досліджуваного концепту з метою визначення своєрідних інваріантних і варіативних характеристик, і метод кількісних підрахунків для вивчення особливостей концептуалізації цього явища, а також встановлення варіювання кількісних параметрів вербалізації, об'єктивації і відтворення досліджуваного феномену і його художньої динаміки.

Отже, ми можемо зробити висновок, що існує необхідність підбору широкого спектру доцільних методів дослідження засобів відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ та їх перекладацької трансформації в тексті художнього перекладу, що зумовлений потребою комплексного та системного опису цих явищ. У ході нашого дослідження ми дотримувалися певного алгоритму з метою виявлення вербального вираження та концептуального змісту концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ за допомогою

застосування ряду методів дослідження, що здійснювалося у шість етапів. Для системного дослідження специфіки концептуалізації понять щастя/happiness і нещастя/unhappiness та встановлення їх етнокультурних характеристик ми використовуємо загальнонаукові та емпіричні методи, застосування яких полягає у комплексному аналізі та інтерпретації емпіричного матеріалу з урахуванням особливостей вербалізації та об'єктивація лінгвокультурних концептів.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТІВ ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ В ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНІВ «ВЕЛИКИЙ ГЕТСБІ» ТА «ПО ЦЕЙ БІК РАЮ» ФРЕНСІСА СКОТТА ФІЦДЖЕРАЛЬДА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

3.1. Засоби відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в оригінальних текстах романів та їх перекладах

Творчість Френсіса Скотта Фіцджеральда – важлива складова англomовної та світової літератури ХХ ст. Автори літературно-критичних досліджень поцінують мовну майстерність американського прозаїка, називаючи серед домінант ідіостилю письменника розкутість форми, поглиблену метафоричність, віддалену асоціативність, неповторність манери письма, оригінальність проблематики, схильність до словесного експерименту, контрасту тощо. До окремих аспектів вивчення творчості Фіцджеральда зверталися такі дослідники, як Я. Засурський, О. Зверєва, М. Корєнєва, М. Мендельсон, А. Старцева та інші [22, с. 14].

Як і більшість авторів художніх творів, Френсіс Скотт Фіцджеральд, намагаючись надати виразності та своєрідності своєму мовленню, виступає носієм своєрідних національно-культурних цінностей та образного бачення світу, що розвиваються в його творчому мисленні й стають невід'ємною частиною індивідуально-авторської картини світу. Характерною ознакою його творчості є створення надзвичайно потужного концептуального простору з яскраво вираженим потенціалом лексикалізованих концептів як своєрідних знакових утворень, що функціонують у лінгвокультурі. В англomовному художньому дискурсі концепти формуються і тлумачаться нерідко самим письменником задля уникнення їх хибної мовної інтерпретації.

У творах Фр. Ск. Фіцджеральда постійно присутні концепти БАГАТСТВА, БІДНОСТІ, НАДІЙ, РОЗЧАРУВАНЬ, ЩАСТЯ, ГОРЯ, СТРАЖДАНЬ, ВІЙНИ, ДЖАЗУ, СМЕРТІ й АМЕРИКАНСЬКОЇ МРІЇ, оскільки твори письменника великою мірою автобіографічні, в них прозаїк описує власні почуття і зміну світогляду.

Відчувши на собі невинуватість власних сподівань, спостерігаючи результати і наслідки витрачених зусиль на шляху до них, письменник відзначає трансформацію особистості, – людина стає нездатною керувати собою в той момент, коли вона має МРІЮ.

Варто зазначити, що твори Фіцджеральда виконані в яскравому та вишуканому стилі. Його розглядають як романтичного письменника, але він поєднує цей напрямок із реалізмом, що включає точність спостереження та детальний опис героїв і подій. Його романи висувають особливі вимоги до будь-якого перекладача. Письменник не тільки майстерно використовував граматичні прийоми, а й вводив у свою розповідь різноманітні парадоксальні словосполучення і складні поширені речення. Перекладачеві часто необхідно перефразувати висловлювання автора для кращого розуміння авторського задуму, оскільки мова письменника наповнена різними художніми засобами, зокрема метафоричними словосполученнями.

Наскрізними в художньому мовленні Фіцджеральда в епохальних романах «Великий Гетсбі» і «По цей бік раю» стають індивідуально-авторські концепти, зокрема концепти-почуття ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ, що представлені різноманітними лінгвальними засобами. Втілення та наповнення цих мовних явищ створює особливе текстове семантичне поле, релевантне ідіостилію автора, а також пояснює мотиви письменника експліцитно або імпліцитно інтерпретувати значення тієї чи іншої лексичної одиниці. Концепти «щастя»/«нещастя» у романах Фр. Ск. Фіцджеральда постають одними з значущих текстотвірних механізмів вираження емоції, що реалізуються через семантичне поле, яке охоплює безліч прагматичних і асоціативних елементів даних понять в сполучуваності з низкою слів-вербалізаторів почуттів щастя і нещастя як фундаментальних категорій людського буття.

Методом суцільної вибірки було визначено такі вербалізатори концепту «щастя» в художніх текстах Фіцджеральда: щастя, світло, сяйво, радість, кохання, мрія, добро, подія, посмішка, голос, погляд, і відповідні їм флексивні форми (див. Додаток Г). (Частотність вживання може бути представлена в таких показниках: світло – 5 випадків (11%), щастя – 3 випадки (7%), кохання – 6 випадків (13%), мрія

– 7 випадків (15%), посмішка – 4 випадків (9%), голос – 6 випадків (13%), погляд – 5 (11%) подія – 4 (9%), добро – 1 (2%). Проаналізувавши словникові дефініції даних номінантів, ми доходимо висновку, що домінантами концепту в перекладі слугують чотири моделі, що в площині художнього мовлення реалізовані шляхом застосування невербальних засобів комунікації:

- «щастя як прагнення/жага до чогось» (мрія, кохання)
- «щастя як вияв задоволення» (посмішка, радість, погляд)
- «щастя як зовнішній прояв» (світло, сяйво)
- «щастя як випадок, подія» (інцидент, можливість)

За допомогою того ж методу ми також визначили добірку ключових одиниць-вербалізаторів концепту НЕЩАСТЯ в художніх дискурсах американського прозаїка, що складає такі лексеми з відповідними частотними показниками: нещастя – 8 випадків (24%), смуток – 6 випадків (16%), безнадійність – 7 випадків (20%), печаль – 4 випадків (10%), погляд – 5 випадків (13%), горе – 3 випадків (8%), нещасливий випадок – 2 випадки (5%). Аналіз словникових дефініції цих номінацій дав змогу виділити домінантні складові концепту в перекладі, що гіпотетично можна класифікувати на три моделі:

- «нещастя як прояв скорботи» (смуток, печаль, погляд);
- «нещастя як безвихідь, відсутність сподівань на краще» (безнадійність, безпорадність);
- «нещастя як випадок, подія» (горе, катастрофа).

У результаті виокремлення ключових складників і ознак лінгвокультурного явища та аналізу частотності лексичних репрезентантів досліджуваних концептів, ми дійшли висновку, що одиниці-вербалізатори концепту НЕЩАСТЯ превалюють в художніх дискурсах американського класика, оскільки тема «нещастя» є домінуючою у наскрізно вираженій сюжетній лінії, яку письменник втілює у свої твори. Розглянемо кілька контекстів вираження атмосфери емоційного пригнічення і нещастя в оригіналі та україномовному варіанті романів «Великий Гетсбі» та «По цей бік раю», що яскраво ілюструють такі рядки:

“They weren't happy, and neither of them had touched the chicken or the ale – and yet they weren't unhappy either [103]. – «Їм було невесело, і обоє не доторкалися до курки й пива. Але й сумно їм не було» [101, с. 65].

У цьому уривку можна спостерігати яскраве емфатичне застосування фонетико-графічних засобів об'єктивації емоційних концептів щастя/нещастя, вираженими опозиційними означеннями “happy”, “unhappy”, що перекладач не відтворює буквально, а вдається до пошуку контекстуального відповідника, аби найточніше передати настрій та стан головних героїв. Цілком доречним та виправданим вважаємо використання синтаксичної трансформації членування речень, що не спотворює зміст оригіналу. Вартим уваги вважаємо інший приклад, що, безумовно, втілює один з ключових репрезентантів концепту НЕЩАСТЯ у канві художнього тексту:

“When Klipspringer had played “The Love Nest” he turned around on the bench and searched unhappily for Gatsby in the gloom” [103]. – «Кліпспрінджер зіграв «Оселю кохання», а тоді обернувся на табуретці й нещасними очима пошукав у темряві Гетсбі» [101, с. 153].

У наведеному уривку ми виявили, що задля підкреслення і збереження прагматичного значення лексичного прислівника-вербалізатора “unhappily” перекладач використовує прямий відповідник, а також вдається до лексичного перекладацького прийому додавання слова «очима», щоб вичерпно передати комунікативну, експресивну та прагматичну функції англomовного речення та викликати в уяві читачів такий самий образ, що задумав автор оригінального тексту. Перекладач майже дослівно перекладає означений фрагмент художнього тексту, застосувавши лише незначні деформації у вигляді опущення лексеми “when” та зміни порядку слів, що не вплинуло на адекватну передачу поняттєвого потенціалу оригіналу.

Одними з ключових одиниць-репрезентантів концепту НЕЩАСТЯ в художньому мовленні Фіцджеральда є поняття «смуток» та «печаль», вираження яких у перекладі цілком передає стилістичну й образну складову оригіналу. До прикладу розглянемо такі рядки:

“He drew me into his office, remarking in a reverent voice that it was **a sad time** for all of us, and offered me a cigar” [103]. – «Він завів мене до свого кабінету, сказав скорботним голосом, що ми всі переживаємо спільне **горе**, й запропонував мені сигару» [101, с. 167].

У наведеному ситуативному фрагменті здається, що перекладач читає думки автора оригіналу та послуговується модуляцією для логічного і адекватного відтворення, залишивши ступінь змістової спільності між оригіналом і перекладом без змін. При цьому найбільш значущий у нашому дослідженні образно-поняттєвий елемент коцептосфери «нещастя» “sad time” перекладач відтворює за допомогою пошуку контекстуального відповідника, підсиливши текстотвірний та прагматичний потенціал вербалізатора.

Потрапляючи в літературний твір «По цей бік раю», поняття «щастя»/«нещастя» піддається авторському осмисленню і проходить через призму індивідуального сприйняття. У романі Фіцджеральда ми знаходимо цікаве та неоднозначне тлумачення концептів ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ, з огляду на те, що художня репрезентація процесів внутрішнього світу головного героя текстового полотна – Еморі Блейна виражається за допомогою внутрішньої мови у формах прямого внутрішнього дискурсу і прямого внутрішнього монологу. До прикладу розглянемо такі рядки першотвору зі стилістичною фігурою, за допомогою якої у читача формується нове уявлення про поняття «щастя»:

“I suppose all **great happiness** is a little **sad**” [104].

В українському перекладі О. Б. Казанівської вищеописані рядки мають такий вигляд:

«Я думаю, будь-яке **велике щастя** має присмак **гіркоти**» [102, с. 168].

У наведеному уривку ми виявили, що задля збереження прагматичного значення лексичного вербалізатора концепту прямої номінації “great happiness” перекладачка використовує прямий відповідник, а також застосовує лексичний і граматичний перекладацькі прийоми модуляції і транспозиції відповідно, перебудовуючи кінцівку комунікативного фрагмента, аби вичерпно передати експресивну та прагматичну функції англомовного речення та викликати в уяві

читачів цільової аудиторії таку саму образно-поняттєву мовну одиницю, що взаємоспівідноситься з інтенцією автора першотвору. Перекладачка також використовує низку інших перекладацьких трансформацій, що яскраво ілюструють такі рядки:

*“He lay awake in the darkness and wondered how much he cared – how much of his sudden **unhappiness** was hurt vanity – whether he was, after all, temperamentally unfitted for romance”* [104]. – «Він лежав у темряві і гадав, чи це дуже його зачінає, чи то лише вражене самолюбство. А може, врешті-решт, його характер просто не надається до романтичної любові» [102, с. 124].

У наведеному фрагменті з автобіографічного роману спостерігаємо наявність однієї одиниці-вербалізатора концепту UNHAPPINESS, що у перекладі О. Казанівської не знайшло своє віддзеркалення, оскільки перекладачка опустила ключову у нашому дослідженні лексему “unhappiness”. Така деформація у тексті перекладу не спотворює оригінальний текст, однак не передає того ж прагматичного значення стійкого мовного компонента як важливого фрагмента концептуального простору твору. Перекладачка також вдається до граматичної перекладацької трансформації членування речень, що призвело до перетворення складного речення першотвору в два самостійних речення у тексті перекладу. Застосована стратегія одомашнення у цьому випадку є абсолютно виправданою, оскільки цей фрагмент поетичної дійсності має навіть більший експресивний потенціал та емоційну забарвлену лексику, що розчулює читача перекладу. На особливу увагу також заслуговує такий приклад:

*„It makes wealthy men the keepers of the world’s intellectual conscience and, of course, a man who has money under one set of social institutions quite naturally can’t risk his **family’s happiness** by letting the clamor for another appear in his newspaper”* [104]. – «Тому, що заможні стають хранителями світової інтелектуальної власності, і звичайно, чоловік, який володіє грошима при одному соціальному устрої, не буде ризикувати **майбуттям сім’ї**, друкуючи вимоги іншого устрою у своїй газеті» [102, с. 242].

У розглянутому контексті ми виявили, що перекладачка не вдалася до буквального перекладу фрагменту, а використала частковий відповідник, замінивши концептуальне словосполучення “family’s happiness” на «майбуття сім’ї», що вважаємо цілком виправданим та доречним. У романі Фіцджеральда пошуки нових цінностей змінюються, деформуються. Основна причина – зміна у моральних уподобаннях суспільства, у зв’язку з чим автор демонструє складну послідовність емоцій і почуттів героя, представляючи ключові концепти твору, зокрема «щастя», «любов», «краса», «страждання», «ненависть», «багатство», «бідність», «порочність», «індивідуальність», «особистість», «трагедія», «час». Перекладачка не нівелює і використання калькування, дослівно передаючи певні уривки першотвору, що яскраво демонструють такі приклади:

*“We’ve got to take our chance for **happiness**”* [104]. «Але ж ми мусимо використати наш шанс на **щастя!**» [102, с. 174].

Перекладачка доцільно використовує дослівний переклад та використовує прямий еквівалент до ключового вербалізатора поняття «щастя», однак задля підсилення емпатичного потенціалу, додає засіб оформлення окличності у формі окличної частки. Трансформація калькування застосовується також і в таких рядках:

*“He was unbearably lonely, **desperately unhappy**”* [104]. «Він був нестерпно самотнім і **до відчаю нещасним**» [102, с. 29].

У цьому випадку ми виявили, що рядки майже дослівно відтворені перекладачкою, однак у перекладі для кращого сприйняття читачів фрагмента художньої дійсності було замінено речення безсполучникове на сполучникове.

Варто зауважити, що лексема щастя як стрижнева мовна одиниця-репрезентант, що активізує значення концепту ЩАСТЯ (HAPPINESS), застосована лише в 3 випадках, що свідчить про глибокодумні наміри письменника продемонструвати особливий потенціал цього унікального явища, що тяжіє до різноманітності в очах багатьох людей. До прикладу, розглянемо уривок з роману американського класика з метою виявлення засобів відтворення концепту в реалізації когнітивно-сюжетної сітки твору:

*“As I went over to say goodbye I saw that expression of bewilderment had come back into Gatsby’s face, as though a faint doubt had occurred to him as to the quality of his **present happiness**”* [103]. – «Підійшовши прощатись, я знову побачив на обличчі Гетсбі тінь розгубленості – неначе в душу йому закрався сумнів щодо повноти **віднайденого щастя**» [101, с. 49].

У розглянутому контексті ми виявили єдиний головний репрезентант емоції щастя, при відтворення якого перекладач використав прямий, словниковий відповідник щастя та водночас замінив лексему *present* у дослівному значенні *присутній, теперішній* на більш емоційний, конкретизуючий атрибутивний елемент – *віднайдений*, що вважаємо доречним та влучним. Також можна виявити, що М. Пінчевський в наведеному уривку послуговується яскравим та багатим поєднанням перекладацьких трансформацій, а саме: конкретизацією, додаванням, пермутацією та компресією, що не несуть вагової когнітивної та прагматичної ролей. У наведеному ситуативному фрагменті здається, що перекладач майже повністю видозмінює внутрішню форму речення, залишивши ступінь змістової спільності між оригіналом і перекладом без змін.

Варто розглянути ще один уривок з твору американського класика з метою виявлення засобів відтворення концепту щастя. У романі Фр. Ск. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» перші слова троюрідної сестри оповідача, Дейзі Бьюкенен, вжито з одиничним випадком вербальної реалізації емоції щастя в призмі художнього тексту, що, однак, мають певну парадоксальну природу та суперечать її вчинкам. Цілком ймовірно, незважаючи на свою щирю вдячність і радість за візит брата, Дейзі саркастично применшує цей момент, припускаючи, що приїзд Ніка є певною мірою радісною, але навряд чи знаменною подією.

*“I’m **p-paralyzed with happiness**. She laughed again, as if she said something very witty, and held my hand for a moment, looking up into my face, promising that there was one in the world she so much wanted to see”* [103].

У перекладі М. Пінчевського цей фрагмент виглядає так:

«—Я просто *остовпіла від радості*. — Вона знову засміялася, ніби сказала щось дуже дотепне, й затримала на мить мою руку, заглядаючи мені просто в очі з таким виразом, наче найбільше в житті мріяла побачити саме мене» [101, с. 17].

У цьому випадку ми виявили, що задля підкреслення і збереження прагматичного значення лексеми *happiness* перекладач не використовує прямого відповідника, а вдається до лексичного перекладацького прийому модуляції, логічно виводячи значення початкової форми словосполучень розмовної мови. М. Пінчевський також застосовує й інші трансформації, зокрема конкретизацію та пермутацією, звужуючи значення лексичних одиниць “*face*“, “*one*“, “*wanted*“ на одиниці з більш вузьким семантичним полем – «*очі*», «*мене*», «*мріяла*». Вживання перекладачем таких способів відтворення загалом виправдане й забезпечує семантичну й статусну еквівалентність тесту оригіналу. Мовні структури з вузькою семантикою М. Пінчевський також використовує і в наступному уривку:

“*He had waited five years and bought a mansion where he dispensed starlight to casual moths so that he could “come over” some afternoon to a stranger's garden*” [103].
– «Він чекав п'ять років, купив справжній палац, на казкове сяйво якого зліталися хмари всілякої мошви, – і все заради того, щоб мати можливість *колись «завітати на часинку» до чужого дому*» [101, с. 123].

У цьому випадку ми виявили 2 імпліцитно виражені номінанти концепту щастя, сутність яких для головного героя полягала у настанні бажаної події. Перекладач асоціативно і адекватно передає зміст цих одиниць, звужуючи їх значення, компенсуючи контекстуальні втрати. Можна також відслідкувати, що в наведеному уривку М. Пінчевський послуговується й іншими трансформаційними прийомами, зокрема додаванням, модуляцією, генералізацією та заміною типу речення – сполучникове на безсполучникове. Здається, що він читає текст оригіналу «між рядків» та уявляє мовленнєву картину художнього дискурсу, адекватно відтворюючи проксемічні структури в перекладі.

Розглянемо також праксодичний репрезентант концепту ЩАСТЯ більш детально на прикладі:

“I think that voice held him most with its fluctuating, feverish warmth because it couldn't be over-dreamed – that voice was a deathless song” [103]. – «Певно, її голос особливо вабив його своєю мінливою, гарячковою теплотою, бо **краси її голосу навіть уява перебільшити не могла** – в ньому бриніла безсмертна пісня» [101, с. 148].

Цей уривок яскраво свідчить про імпліцитне непряме значення акустичного невербального засобу мовленнєвого потоку «голос», втілення якого уособлює привабливість, теплоту та безсмертну пісню (невмируще кохання). Для підсилення потенціалу вербалізатора перекладач навмисно повторює цю мовну одиницю та послуговується модуляцією для логічного і адекватного відтворення праксодинного елемента та конкретизацією значення лексеми “held” для створення більш чіткішого усвідомлення читачами значущості цього елемента у творі. М. Пінчевський також перебудовує синтаксичну структуру кінцівки речення, вдаючись до заміни функціональності додатка “deathless song” на підмет в площині українського перекладу.

Таким чином, проаналізувавши романи Фіцджеральда «Великий Гетсбі» та «По цей бік раю», ми дійшли висновку, що лексичні репрезентанти концепту НЕЩАСТЯ превалюють в художніх дискурсах американського класика. Виділено гіпотетичні ментальні моделі вираження концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладах М. Пінчевського і О. Казанівської: «щастя як прагнення/жага до чогось», «щастя як зовнішній прояв», «щастя як задоволення» і «щастя як випадок, подія», «нещастя як прояв скорботи», «нещастя як безвихідь, відсутність сподівань на краще», «нещастя як випадок, подія». Труднощі у відтворенні вербалізаторів доменів зумовлені розбіжностями в різних образній асоціаціях порівнюваних культур, а отже, асоціативний спектр лексичних репрезентантів не завжди можна передати еквівалентно. Тому перекладач часто вдається до конкретизації, модуляції, додавання мовних одиниць у переклад, пермутації і синтаксичної заміни членів і типу речення для компенсації механізмів, пошуку контекстуального відповідника, завдяки яким можливо викликати в уяві читача потрібний образ і передати стилістичні характеристики тої чи іншої концептуальної структури.

3.2. Роль концептуальної метафори як способу вираження почуттів щастя і нещастя та засобу відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладі творів

У художньому мовленні американського класика, зокрема в романах «Великий Гетсбі» та «По цей бік раю», широко використовуються мовні засоби, що підсилюють дієвість та функціонування концептів «щастя»/«нещастя» завдяки тому, що до їх прямого та непрямого значень додаються різноманітні експресивно-емоційні відтінки. Підсилення виразності мовлення досягається різноманітними засобами і передусім застосуванням різноманітних тропів, так званих лексичних засобів створення образності досліджуваного концепту, тобто концептуальних метафор як найменувань особливого типу переносного вживання слова.

Конвенціональні метафоричні відповідності структур концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS становлять складну систему метафоричних компонентів у творі, за допомогою якої письменник створює своєрідну вербальну характеристику сюжетної канви або персонажа. Адекватне відтворення такого явища в перекладі без втрати авторського підтексту вимагає контекстуального й лексико-семантичного аналізу оригіналу й перекладу, оскільки ці одиниці слід розглядати як невідривні компоненти образної системи роману.

Головне завдання перекладача полягає в розумінні процесу метафоричного відтворення, що дозволяє виявити специфіку емоційно-чуттєвих характеристик слова, враховуючи при цьому такі компоненти пізнання навколишнього світу, як раціональне та емоційне, з яким, на нашу думку, бездоганно впоралися М. Пінчевський та О. Казанівська.

Методом суцільної вибірки було проаналізовано 38 прикладів вербалізації концептуальних метафор з цільовими доменами ЩАСТЯ і НЕЩАСТЯ у романах «Великий Гетсбі» і «По цей бік раю» та у відсотковому співвідношенні виділено основні концептуальні структури, в основі яких знаходяться такі онтологічні вихідні домени (див. Додаток Д):

- щастя як результат події (HAPPINESS AS A RESULT OF EVENT);

- щастя як присутність об'єкта, тобто прагнення досягти благородну ціль (HAPPINESS AS A PRESENCE OF THE OBJECT (IN OUR CASE DESIRABLE GOAL));
- щастя як міцне здоров'я (HAPPINESS AS BEING IN FINE HEALTH);
- щастя як нове життя з чистого аркуша (HAPPINESS AS A NEW LIFE);
- щастя як вірність самому собі, своїм моральним принципам (HAPPINESS AS BEING LOYAL TO ONESELF, TO ONE'S MORAL PRINCIPLES);
- щастя як світло (у людській подобі коханої жінки) (HAPPINESS AS LIGHT (IN OUR CASE BELOVED WOMAN));
- нещастя як безвихідна ситуація (UNHAPPINESS AS A TIGHT SITUATION);
- нещастя як результат нещасливого випадку (UNHAPPINESS AS A RESULT OF AN ACCIDENT);
- нещастя як самотність та відсутність бажаного товариства (UNHAPPINESS AS LONLINESS (IN OUR CASE AN ABSENSE OF A DESIRABLE COMPANY));
- нещастя як соціальний тиск, стереотипи та стандарти, дотримання яких вважають обов'язковими (UNHAPPINESS AS A SOCIAL PRESSURE OF STEREOTYPES AND STANDARTS);
- нещастя як зрада своїм переконанням та принципам (UNHAPPINESS AS A BETRAYAL OF ONE'S POINTS OF VIEWS AND PRINCIPLES).

Розглянемо кілька прикладів з роману американського класика з метою виявлення способів відтворення та метафоризації вищенаведених онтологічних елементів у реалізації когнітивно-сюжетної сітки твору:

“The evening had made me light-headed and happy; I think I walked into a deep sleep as I entered my front door” [103]. – *«На душі в мене було легко й радісно після вечора, проведеного з Джордан, і я, здається, просто з порога поринув у глибокий сон»* [101, с. 129].

У розглянутому контексті ми виявили метафоризацію концептуальної структури щастя як результат події, тобто вечора, внаслідок якого головний герой

роману почувався щасливим. Під час відтворення цього фрагменту перекладач вдався до комбінації лексичних і граматичних трансформацій, зокрема модуляції, заміни частини мови та пермутації, що призвели до переструктурування тексту, а також синонімічної заміни деривата-прикметника досліджуваного концепту “happy” на прислівник «радісно», адекватно передавши й інші компоненти речення. Мар Пінчевський асоціативно та адекватно передає зміст концептуальних одиниць, додаючи деякі лексичні одиниці, зокрема вирази «на душі», «проведеного з Джордан» та водночас послуговуючись компресією, скорочує лексично громіздкий вираз „as I entered my front door” для запобігання семантичній надлишковості оригіналу, щоб компенсувати контекстуальні втрати та викликати в уяві читачів цільової аудиторії відповідний образ, який був сформований письменником оригінального тексту.

Розглянемо також онтологічний домен «світло», що у нашому випадку слугує подобою коханої жінки, більш детально на прикладі:

“Sorrow lay lightly around her, and when Amory found her in Philadelphia he thought her steely blue eyes held only happiness; a latent strength, a realism, was brought to its fullest development by the facts that she was compelled to face” [104]. – **«Печаль огортала її легким серпанком. Коли Еморі зустрів її, йому здалось, що її блакитно-сірі очі випромінюють радість буття (прихована сила і реалії життя сповна проявили себе після тих знегод, з якими їй довелося зіткнутися)»** [102, с. 125].

У наведеному ситуативному фрагменті ми можемо простежити метафоризацію концептуальної структури нещастя як самотності, печалі і журби тобто події, внаслідок якого головна героїня роману відчувала негативні емоції. Під час відтворення цього фрагменту перекладачка вдалася до ряду лексичних і граматичних трансформацій, зокрема модуляції, опущення, конкретизації, членування речення, що призвели до переструктурування тексту, а також синонімічної заміни прямого репрезентанта досліджуваного концепту “happiness” на словосполучення «радість буття», адекватно передавши й інші компоненти речення.

Розглянемо також онтологічний домен «об’єкт» більш детально на прикладі:

“No – Gatsby turned out all right at the end; it is what preyed on Gatsby, what foul dust floated in **the wake of his dreams that** temporarily closed out my interest in the abortive sorrows and short-winded elations of men” [103]. – «*Ні, Гетсбі наостанку виправдав себе; не він, а те, що тяжіло над ним, та отруйна курява, яку здіймали крила його мрії, – ось що на час позбавило мене інтересу до людських перебіжних печалей та скороминущих радощів*» [102, с. 7].

Цей уривок яскраво свідчить про метафоричне контурне нашарування значення виразу “foul dust floated in the wake of his dreams” з прихованим змістом у реченні, зокрема концептуального елемента “wake of dreams”, яке майже дослівно відтворене перекладачем, конкретизуючи, однак, лексему «крила» у перекладі для компенсації семантичних втрат.

Варто розглянути наступний приклад, що містить концептуальну структуру «щастя як міцне здоров'я»:

“I had that familiar conviction that life was beginning over again with the summer. There was so much to read for one thing and so much fine **health to be pulled down out of the young breath-giving air**” [103]. – «...і, як завжди о цій порі, я сповнювався вірою в те, що з настанням літа почнеться нове життя. Передусім я візьмуся за книжки, я читатиму їх одну за одною, а ще – **набиратимуся сили й здоров'я, п'ючи на повні груди свіже, живлюще повітря**» [101, с. 9].

Насамперед перекладач вдається до лексичної трансформації додавання певних лексичних одиниць у перекладі для збереження повноти образного фрагмента та вдалої її передачі, а також граматичної заміни члена речення. Здається, що М. Пінчевський читає текст оригіналу «між рядків» та уявляє мовленнєву картину художнього дискурсу, адекватно відтворюючи метафоричну структуру “(happiness as) fine health to be pulled down out of the young breath-giving air”, що в перекладі виглядає як «набиратимуся сили й здоров'я, п'ючи на повні груди свіже, живлюще повітря», вдало відтворюючи ці елементи в перекладі.

Особливу увагу заслуговує також наступний ситуативний фрагмент поетичної дійсності роману «По цей бік раю»:

“*Amory wondered unhappily why he could never go into anything with the primal honesty of those two...*” [104]. «Еморі було **тяжко від думки**, що він ніколи не був спроможний на отаку первинну чесність, як ці двоє...» [102, с. 135].

У цьому уривку можна спостерігати застосування деривата-прислівника вербалізатора концепту UNHAPPINESS “unhappily”, що перекладач не відтворює буквально, а вдається до логічної заміни концептуальної структури, аби найточніше передати настрій та стан головних героїв для читачів. Цілком доречним та виправданим вважаємо використання стратегії одомашнення та додавання емоційно-забарвленої лексеми «отаку», що тільки підсилює прагматичний потенціал дискурсу. Вартим уваги вважаємо інший приклад, що, безсумнівно, втілює один з ключових репрезентантів концепту ЩАСТЯ у канві художнього тексту:

“*She’s life and hope and happiness, my whole world now*” [104]. – «Вона – життя і **надія**, вона — весь мій світ!» [102, с. 167].

У свідомості головного персонажу роману, Еморі Блейна, концепти активізуються шляхом асоціацій, тобто за схемою стимул → реакція (source → reaction), тобто кохана жінка → бажання бути з нею, що можна яскраво простежити у наведеному прикладі. Основними засобами активізації концептів у процесі спілкування служать саме одиниці мови. У тексті перекладу цей фрагмент перекладачка не відтворює дослівно, а вдається до пошуку контекстуального відповідника, замінюючи концептуальну вербальну одиницю “happiness” на «надію», опускаючи і при цьому додаючи певні лексичні компоненти, що не спотворюють зміст оригіналу. Повторення займенникової складової «вона» вважаємо цілком доречним, оскільки це лише підкреслює значущість образно-поняттєвої моделі коханої жінки для головного героя твору. Розглянемо також такі рядки, для виявлення особливостей передачі емоційного потенціалу дискурсу:

„*I’m so happy that I’m frightened*” [104]. – «Я такий **щасливий**, що мені аж страшно» [102, с. 168].

У цьому уривку перекладач застосував дослівний переклад та використав прямий відповідник деривата-прикметника репрезентанта концепту «щастя» та сполучний елемент за допомогою якого нейтральний вираз першотвору “I’m

frightened” перетворився на більш експресивний зворот «мені аж страшно» зі стилістичної точки зору у тексті перекладу.

Вартим уваги вважаємо наступний уривок, що містить одну з найважливіших концептуальних фігур специфіки образу головного персонажа роману, Джея Гетсбі:

“Gatsby believed in the green light, the orgastic future that year by year recedes before us. It eluded us then, but that's no matter – tomorrow we will run faster, stretch out our arms farther. . . . And one fine morning – “ [103]. – «Гетсбі вірив у зелений вогник, у здійснення всіх бажань, у майбутнє щастя, що з року в рік не дається нам у руки. Нехай воно вислизнуло сьогодні, дарма — завтра ми побіжимо ще швидше, простягнемо руки далі... І одного чудового ранку..» [101, с. 283].

Здається, що американський класик тяжіє до тенденції поєднання образно-поняттєвих складових досліджуваних концептів у один цілісний контекст. У цьому уривку перекладач влучно відтворює метафоричний образ майбутнього, у яке палко вірив головний герой. Гетсбі завжди дотримувався своїх міркувань і настанов та ніколи не відмовлявся від них, що і слугує поясненням існування концептуальних метафор «щастя як вірність своїм моральним принципам» і «нещастя як зрада своїм переконанням та принципам» у когнітивно-художній сюжетній лінії твору. Перекладач здебільшого дослівно відтворює вищенаведений фрагмент тексту, застосовуючи стратегії додавання, доместикації та конкретизації, що вдало і доцільно доповнюють архітектоніку фрагменту. При цьому комунікативна, експресивна та прагматична функції цього речення в перекладі зберігаються. Концептуальну метафору “the orgastic future” перекладач відтворив за допомогою виразу «майбутнє щастя», що в наведеному уривку пом’якшило вираз і надало більшої експресивності та емоційної забарвленості. Особливу увагу заслуговує також наступний приклад:

“Possibly it had occurred to him that the colossal significance of that light had now vanished forever. Compared to the great distance that had separated him from Daisy it had seemed very near to her, almost touching her” [103]. – «Можливо, він раптом усвідомив, що зелений вогник тепер назавжди втратив для нього своє величезне значення. З тієї неймовірної відстані, що відділяла його від Дейзі, йому здавалося,

що *цей вогник світиться зовсім близько до неї, мало не торкається її*» [101, с. 145].

У цьому уривку перекладач застосував низку лексичних та граматичних трансформацій, зокрема заміни членів речення та частин мови, конкретизацією лексеми “that light”, “it” на словосполучення «зелений вогник», що пояснюється важливістю цього концептуального елемента в художньому світі Фіцджеральда, в якому йому відводиться провідна роль. Схожість концептуальної метафори «щастя як світло» та «нещастя як самотність» має імпліцитний, завуальований характер та містить найменший ступінь реальної подібності. Однак у цьому художньому світі твору цей елемент слугує інструментом надії, втілення головного бажання та мети, що повністю співпадає з світобаченням письменника американської лінгвокультури.

Нижче наведені приклади характеризуються застосуванням автором персоніфікованого домену концептуальної метафори:

*“But with every word she was drawing further and further into herself, so he gave that up and only the **dead dream fought** on as the afternoon slipped away, trying to touch what was no longer tangible, struggling **unhappily, undesperingly**, toward that **lost voice across the room**”* [103]. – «Але з кожним його словом вона дедалі більше замикалася в собі, і врешті він замовк, і **тільки вмираюча мрія ще билася в надвечір'ї, силкуючись досягти того, що стало вже недосяжним, волаючи беззучно, відчайдушно, безнадійно до голосу, що розтанув у іншому кінці кімнати**» [101, с. 57].

У перекладі концептуальні структури “*dead dream*” і “*lost voice*” відтворені шляхом застосування повного еквівалентного та частково відповідника «вмираюча мрія» і «голос, що розтанув», що, на нашу думку, підсилює експресивний та прагматичний ефект цих метафоричних одиниць. Перекладач майже дослівно передає означений уривок, однак також вдається до стратегії одомашнення, що не спотворює оригінальний текст, а доцільно передає сприйняття образного концептуального компонента як ключового фрагмента поетичної дійсності.

*“It was one of those **rare smiles with a quality of eternal reassurance** in it, that you may come across four or five times in life. **It faced** – or seemed to face – **the whole***

external world for an instant, and then concentrated on you with an irresistible prejudice in your favor” [103]. – «Таку усмішку, сповнену невичерпної зичливості, людині щастить побачити в житті хіба чотири-п'ять разів. Якусь мить вона немовби осягає все суще на землі, а потім вирізняє з нього вас і раз і назавжди віддає вам цілковиту й незаперечну перевагу» [101, с. 75].

У результаті поєднання декількох трансформацій, зокрема транспозиції та компресії, перекладачеві вдалося адекватно відтворити цей уривок, вдаючись до контекстуального перекладу. Тобто, перекладач відшукав доцільну лексичну одиницю, що є специфічною для українського культурного простору та відповідає комунікативним інтенціям, установленим автором у художньому мовленні. Концептуальна структура «щастя як усмішка» персоніфікує та, водночас, створює метафоричне перенесення, оскільки мається на увазі людина, на чиєму обличчі усмішка з'явилася. Завдяки такому перенесенню, у читача створюється враження, що концептуальна одиниця – жива істота, що може принести комусь відчуття щастя.

Таким чином, за допомогою аналізу специфіки перекладу ключових концептуальних метафор романів ми виявили, що ці одиниці відіграють вагомую роль у художньому дискурсі творів і, відповідно, в художній картині світу Фіцджеральда та виділили 11 головних концептуальних структур на основі певних онтологічних вихідних доменів. Перекладач дотримується комплексного підходу до процесу відтворення концептуальних метафор та в більшості випадків віртуозно використовує стратегії додавання, конкретизації, перекладу, завищення ступеня експресивності і компресії деяких елементів у вихідному тесті, намагаючись не спотворити змісту оригінального художнього твору задля збереження прагматичного значення концептів та повноти їх образного компоненту.

3.3. Фразеологічні одиниці вербалізації опозиційних концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладі українською мовою романів класика американської літератури

Фразеологічна об'єктивація та вербалізація слугує одним із найпоширеніших прийомів своєрідного втілення концептів у полотно художньої картини твору, оскільки, відбиваючи лінгвокультурний досвід, семантично-цілісні стійкі словосполучення стають дискурсивними знаками, які передають певну предметно-референтну ситуацію.

Особливістю фразеологічної картини світу вважається її властивість у найбільш яскравій образній формі висловлювати дух народу, його менталітет, закріплювати культурно-історичний досвід пізнання світу у вигляді образних сталих зворотів, які оцінюють явища і предмети, дії та стани і т.д. Тому фразеологічна картина світу містить не тільки раціональну, а й емоційну інформацію про дійсність, що є дуже важливою умовою моделювання концепту на основі фразеологічних одиниць.

У кожного видатного митця є своє унікальне вміння використовувати фразеологічний фонд мови для надання різних відтінків семантичних значень образного компоненту концепту, що, однак, завдає певні труднощі перекладачеві адекватно відтворити ці мовні структури. Варто зазначити, що американський класик має тенденцію до фразеологізації концептів НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS і ЩАСТЯ/HAPPINESS та часто послуговується фразеологічною лексикою для створення загальної позитивної картини сюжету в романах «Великий Гетсбі» та «По цей бік раю», вибірка яких складає 28 структурних одиниць. Для відтворення цих одиниць перекладач звертається до стратегії одомашнення для збереження і передачі аналогічного значення фразеологічного словосполучення та його стилістичного маркування. Розглянемо детальніше способи відтворення цих елементів художньої дійсності українською мовою та трансформації, що застосував перекладач задля збереження виразності та емоційності висловлювання на прикладі:

*“Did you give Nick a little **heart to heart talk** on the veranda? demanded Tom suddenly. Did I?”* [103]. – «*Ти що, провела з Ніком на веранді **задушевну бесіду?** - раптом спитав Том.- **Задушевну бесіду?**» [101, с. 33].*

У наведеному реченні спостерігаємо наявність одного фразеологічного виразу “heart to heart talk”, що має імпліцитне приховане значення, оскільки відображає одну з найвищих цінностей, яких, на думку Фіцджеральда, бракувало представникам привілейованого заможного суспільства, зокрема Дейзі і Тому Б’юкененам. У перекладі М. Пінчевський вдало відтворив це словосполучення, застосувавши повний еквівалентний відповідник «задушевна розмова», що адекватно передає експресивний та прагматичний ефект цієї фразеологічної одиниці. Він не спотворює оригінальний текст, а доцільно передає сприйняття стійкого мовного компонента як важливого фрагмента поетичної дійсності, повторюючи цей вираз у наступному реченні твору. Перекладач також вдається до стратегії нейтралізації, що ілюструє нижче поданий фрагмент:

*“If he left the room for a minute she'd look around **uneasily** and say “Where's Tom gone?” and **wear the most abstracted expression** until she saw him coming in the door. She used to sit on the sand **with his head in her lap** by the hour **rubbing her fingers over his eyes and looking at him with unfathomable delight**”* [103]. – «*Він на якусь хвилюку виходить із кімнати, а вона вже занепокоєно роззирається й питає: «Де Том?» - і не може ні на чому **зосередитися**, поки він не з’явиться на порозі. На пляжі вона, **бувало, годинами сиділа, тримаючи його голову в себе на колінах, гладила йому пальцями повіки й, здавалося, не могла ним **намилюватись****» [101, с. 119].*

У цьому уривку перекладач застосував лексичні трансформації, зокрема модуляцію, логічно передаючи в перекладі структури оригінального тексту, конкретизацію лексем “door”, “eyes” та компресію для уникнення надмірного інформативного навантаження на читача. Також варто зазначити, що найвиразніша фразеологічна одиниця у наведеному фрагменті (“wear expression”) у перекладі втрачає експресивність, оскільки М. Пінчевський передає цей емоційно забарвлений елемент за допомогою вживання нейтрального виразу «зосередитися», що зі стилістичної точки зору, надало йому меншої експресивності. Однак, ключова

фразеологічна одиниця, що вбирає в себе всю повноту образного семантичного складника концепту ЩАСТЯ та в оригіналі виглядає як “looking at him with unfathomable delight”, вдало відтворена за допомогою компресії та антонімічного перекладу, що звучить як «не могла ним намілюватись». Використання таких трансформації М. Пінчевським у цьому уривку, на нашу думку, абсолютно вдале та виправдане, оскільки він, зберігши семантичне навантаження та прагматичний ефект, досить вільно подає текст.

Одні з ключових одиниць-репрезентантів концепту НЕЩАСТЯ в художньому мовленні Фіцджеральда «смуток» та «печаль» виражаються за допомогою різноманітних вербальних засобів, що перекладач також намагається передати у тексті перекладу. Яскравим прикладом можуть слугувати такі рядки:

„*ROSALIND is alone, sitting on the lounge staring very moodily and **unhappily** at nothing*” [104]. – «Розалінда самотньо сидить на дивані, сумно та **невесело** дивиться в порожнечу» [102, с. 68].

У перекладі цього уривку переважає прямий переклад, що логічно викликане бажанням зберегти авторську манеру та близькістю порівнюваних понять в обох культурах. Однак О. Казанівська звернулася до транспозиції, видозмінивши початок фрагменту першотвору і контекстуальної заміни деривата-прислівника концептуальної одиниці “staring very moodily and unhappily”, передавши цей компонент «сумно та невесело дивиться», чим дещо зменшила поетичність засобу.

Також простежується тенденція адаптувати, українізувати ідею американського письменника в перекладі, що яскраво демонструє нижче поданий уривок:

“*So I take advantage of this short halt, while Gatsby, so to speak, **caught his breath, to clear this set of misconceptions away***” [103]. – «Тож я і скористаюся з цієї короткої паузи – поки Гетсбі, так би мовити, **зводить дух,- щоб розвіяти всі ті хибні уявлення та вигадки про його особу**» [101, с. 157].

Зважаючи на існування прямих та часткових відповідників фразеологізмів “take advantage”, “caught one’s breath”, “clear away” М. Пінчевський доцільно послуговується використанням означених одиниць та майже буквально передає

основну структуру цього речення для адекватно відтворення переносного вербального значення фрагмента, не спотворюючи при цьому основний зміст тексту. Стан головного героя в цьому уривку свідчить про завуальоване відчуття радості та щастя, у якому він вбачає правдиву сутність міркування та знання про нього. Іншим яскравим прикладом цього явища слугує такий фрагмент:

*“I’m delighted that you **dropped in**”* [103]. – «Дуже, дуже радий, що ви **завітали**» [101, с. 157].

Неодноразово використана автором лексема “delight” демонструє, що ця номінативна одиниця та усі її похідні збігаються в своєму матеріальному та семантичному змістах, оскільки уособлюють «щастя» в розумінні чогось прекрасного, набуття бажаної події, наявності особливого бажання. Однак диференціальні ознаки цієї лексичної одиниці допомагають найкращим чином розкрити авторський концепт-почуття ЩАСТЯ. У цьому уривку наведемо одну фразеологічну одиницю “drop in”, яку перекладач відтворив за допомогою прямого відповідника, а також використав трансформацію транспозиції головних членів оригінального речення “I’m delighted”, вживши прикметниковий предикатив стану людини та звернувшись у перекладі до додавання і тавтології лексеми «дуже» у перекладі для підсилення прагматичного ефекту цієї структури, що в даному випадку видається вдалим та доцільним, оскільки переклад вірно передає закладену автором конотацію. Особливу увагу заслуговує такий уривок, що яскраво ілюструє прямий переклад фразеологічної одиниці:

*“**Reading between the lines** I should imagine that your engagement to this girl is making you **rather unhappy**, and I see you have lost all the feeling of romance that you had before the war”* [104]. – «**Читаючи між рядків**, у мене склалося враження, що заручини з цією дівчиною зробили тебе **нещасним**, і я бачу, що ти втратив те почуття романтики, яке було тобі притаманне до війни» [102, с. 196].

О. Казанівська доцільно послуговується використанням прямого відповідника фразеологічної структури “reading between the lines” та майже буквально передає основну структуру цього речення для адекватно відтворення переносного вербального значення фрагмента, не спотворюючи при цьому основний зміст

тексту. Однак, при перекладі ключової концептуальної одиниці, що репрезентує поняття “unhappiness” у творі, перекладачка опустила підсилюючий елемент “rather”, що вважаємо не зовсім доцільним, адже не передається високий прагматичний потенціал оригіналу у перекладі.

Перекладачка послуговується також транспозицією та модуляцією, що яскраво ілюструють такі рядки:

“It’s lucky for some that the Lord gave you a pug nose” [104]. – «**Це щастя, що у тебе кирпатий ніс, а то б комусь не вберегтися..**» [102, с. 120].

У структурі і змісті перекладу ми виявили, що, перекладачка не вдається до буквального перекладу, а застосовує модуляцію та контекстуальний відповідник, що не завадило зберегти необхідне оригіналу смислове та ідейне навантаження, закладене у нього автором твору. Залучення лексичних і граматичних перекладацьких трансформацій модуляції, описового перекладу і пермутації вважаємо вдалою деталлю до художнього пера автора оригіналу, оскільки перекладачка зуміла віртуозно передати структуру „Lord gave you” у вигляді розгорнутого метафоричного звороту з фразеологічними елементами.

Перекладачка також застосовує антомінічний переклад і опущення, що можна детально розглянути у такому фрагменті поетичної дійсності:

*“He made a last night’s effort with the proverbial wet towel, and then blissfully took the exam, **wondering unhappily** why all the color and ambition of the spring before had faded out”* [104]. «**Він не міг змусити себе збагнути перетини конусів; їх спокійна й дразлива поважність зухвало проступала у задушливих кімнатах містера Руні крізь спотворені ним незрозумілі анаграми**» [102, с. 69].

Такий зворот цілком простий у побудові, а отже не викликає значних труднощів при перекладі. Та цікавим залишається вибір О. Казанівської опустити емоційно навантажене словосполучення “wondering unhappily”, що вкоротило обсяг текстового контенту у перекладі, однак при цьому його смислове навантаження залишилося без змін.

Варто розглянути ще один приклад, що яскраво демонструє застосування додавання лексичних одиниць у тексті перекладу:

“Everything was so hurried that there was no time to be bored, but when they arrived in Philadelphia, with vacation nearly over, there was **rest in getting out of the heavy atmosphere of flowers and grease-paint**, and the ponies took off their corsets with abdominal pains and sighs of relief” [104]. – «Але коли вони приїхали в Філадельфію, **відпочинок від прогірклої атмосфери квітів і гриму видався їм за щастя**, а фігурантки, зітхаючи з полегшенням, зняли тугі корсети із зболених животів» [102, с. 84].

У цих рядках Фр. Ск. Фіцджеральд торкається одразу двох «струн» моральних уподобань суспільства. Молоді люди тогочасного суспільства прагнули насолоди, любові, смачної їжі, подорожей за океан, однак усе здавалося доступним. Відчуваючи небезпеку, Фіцджеральд попереджає читача про ті дії, що здаються найкращим рішенням для таких людей, є спокій, умиротворення здатність знаходити щастя у всіх інших, крім матеріальних. З яскравих перекладацьких прийомів можна відзначити переструктурування тексту оригіналу і відтворення звороту “rest in getting out of the heavy atmosphere of flowers and grease-paint”, що у перекладі має вигляд «відпочинок від прогірклої атмосфери квітів і гриму». Звичайно ж, звертаємо увагу на додавання лексичних одиниць «видався їм за щастя» для українського читача, що віддзеркалює більший семантично-образний компонент речення першотвору.

Нерідко перекладач послуговуються пермутацією та компресією певних елементів речення, що не несуть вагової комунікативної ролі. Це явище детально розглянемо на прикладі такого уривку роману :

“He smiled – and suddenly there seemed to **be a pleasant significance** in having been among the last to go, as if he had desired it all the time” [103]. – «Він усміхнувся, і мені раптом здалося, **що він радіє з того**, що я йду від нього одним з останніх, що він хотів цього» [101, с. 83].

Фразеологічний вираз “be a significance” вжито у метафоричному сенсі, однак перекладач відтворив його нейтральним словосполученням, оскільки семантичне та прагматичне втілення цієї одиниці більш експресивне, ніж український варіант перекладу «радіти», що, на нашу думку, лише частково передає усю повноту

когнітивного задуму письменника. Також варто зазначити, що перекладач вдається до застосування прийому перестановки членів речення і трансформації компресії обставини способу дії “all the time”, що загалом виправдане та доцільне.

Подібні трансформації можна також прослідкувати в перекладі такого фрагменту:

*“Did you **have a nice ride**? Very good roads around here”* [103]. – «*Чи **добре** вам їздилося? - Дороги тут чудові*» [101, с. 154].

У цьому випадку ми виявили 1 фразеологічну одиницю “have a ride”, що відтворена шляхом буквального перекладу. Загалом перекладач асоціативно і адекватно передає зміст усіх вербальних компонентів речення, скорочуючи певні лексично навантажені його елементи та компенсуючи контекстуальні втрати. Конотативний прихований зміст концепту ЩАСТЯ в цьому прикладі безпосередньо пов’язаний з означенням “good”, що свідчить про насолоду приємною поїздкою. Головному персонажу сподобалося вести машину по відмінному асфальту, він відчув гарні емоції, які викликали у нього позитивний настрій.

Вартим уваги вважаємо ще такі приклади, у яких перекладач вдається до лексичних трансформацій додавання та модуляції:

*“Gatsby got himself into a shadow and while Daisy and I talked looked conscientiously from one to the other of us **with tense unhappy eyes**”* [103]. – «*За чаєм ми з Дейзі щось розповідали одне одному, а Гетсбі, забившись у куток, удавав, ніби стежить за розмовою, дивлячись на нас **напруженим, нещасним поглядом***» [101, с. 94].

У цьому уривку було застосовано низку перекладацьких трансформацій, зокрема модуляцію, логічно передаючи в перекладі структури оригінального тексту, конкретизацію лексем “eyes”, “shadow” та додавання номінативної одиниці «розмова», що вважаємо цілком виправданим та доречним. Варто також зазначити, що найвиразніша фразеологічна одиниця у фрагменті (емоційно забарвлений елемент “tense unhappy eyes”) у перекладі набуває такої самої експресивності, яку в оригінальному тексті передав автор.

“Her voice is full of money, – he said suddenly” [103]. – «У ньому *вчувається* дзенькіт грошей, – несподівано сказав він» [101, с. 187].

Варто зазначити, що різниця у мовних нормах пояснює такі трансформації під час перекладу, як заміна на рівні лексичного та /або морфологічного оформлення образу. Автор передає своє негативне ставлення щодо соціального прагнення багатства метафорою “her voice is full of money”, що описує вплив багатства на особистість героїні, передає розбещеність і залежність від матеріальних статків. Поруч із матеріальною цінністю життя, Фр. Ск. Фіцджеральд розглядає цінність людської гідності. Перекладач вдається до граматичної трансформації транспозиції, замінюючи іменникову структуру оригінального речення “her voice” на прислівниковий зворот «у ньому», генералізуючи невербальний компонент першотвору. Фразеологічний компонент “is full of” перекладач відтворює українським виразом «вчувається», розуміння якого логічно впливає з англійської атрибутивної одиниці, а також до додавання певних номінативних одиниць, зокрема слова «дзенькіт», передача яких забезпечує семантичну й статусну еквівалентність тесту оригіналу. Варто наголосити, що на підставі всього одного прикладу ми виявили, що цей вираз наділений емоційно-експресивним забарвленням, обумовленим його образністю, оскільки відбиває найвагомішу для еліти твору мету, що відображає інструмент досягнення щастя, зокрема гроші. Завуальований характер цього елемента як одного з образних компонентів концептосфери щастя і нещастя не має чіткого вираження, однак, є досить суттєвим для автора, який протиставляє фінансові ресурси з концептуально потужнішими репрезентантами (мрія, та кохання, світло) у сюжетній канві художнього твору.

Отже, проаналізувавши романи «Великий Гетсбі» та «По цей бік раю», можемо зробити висновок, що в художній картині світу письменника найпродуктивніший спосіб вербалізації лінгвокультурних емоційних концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS здійснюється за допомогою лексичних і фразеологічних засобів. Потужний та різноманітний потенціал знакового вираження концептів лексико-фразеологічними одиницями свідчить про їх високу номінативну щільність та концептуальну значущість в художньому

мовленні романів. Перекладачі часто вдаються до пошуку прямого і контекстуального відповідника, а також до низки трансформацій, зокрема модуляції (20%), транспозиції (6%), конкретизації (8%), компресії (10%), додавання (14%) та генералізації (див. Додаток Е), завдяки яким викликається в уяві читача відповідний образ, передаються стилістичні характеристики того чи іншого фразеологічного елемента.

ВИСНОВКИ

У ході виконання роботи досліджено теоретичну характеристику концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ в перекладознавчому аспекті, проаналізовано особливості відтворення компонентів їх репрезентації у творах Френсіса Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі» та «По цей бік раю».

1. З'ясовано, що концепт є способом відображення пізнавальної діяльності суб'єкта, що характеризується низкою визначальних особливостей та функцій, а також сполучною ланкою між словом, дійсністю, поняттям та містить значення слова та позамовний (когнітивний) фон; що існує велика кількість шляхів його можливого теоретичного обґрунтування та типологічної класифікації, в основі яких – три типи концептів: текстові, культурні, художні; останні посідають визначальне місце в художньому дискурсі, оскільки виявляють різноманіття індивідуально-авторського світобачення та активізують художнє враження від слова-концепту.

2. Виявлено, що мовознавці виокремлюють три рівні об'єктивації концептів – лексичний, синтаксичний, фразеологічний, за допомогою яких відбувається вербалізація концептів. Концепти ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ посідають ключове місце серед емоційних концептів, яким властива універсальність та етноспецифічність, оскільки відбивають індивідуальну емоційну сферу національного світосприйняття певної культури. Виокремлено тришарову структурну конфігурацію лінгвокультурного концепту, відповідно до якої окреслено номінативне поле, що охоплює ядро мовної універсалії, приядерну зону, а також периферію.

3. Зазначено, що в художньому дискурсі концепти-почуття ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ позначаються складною національно-культурною й індивідуально-авторською домінантою; вагомий асоціативний компонент досліджуваних мовних універсалій у сучасній англійській та українській мовах об'єктивується низкою ключових когнітивних та образних метафор, що символізують позитивні емоції або ж негативні емоції та слугують основою для широко вживаних метафоричних висловлювань; концептуальні моделі, що відображають англійські та українські культурні цінності, здебільшого

збігаються, проте не завжди мають однакове асоціативне поле через відмінності етнокультур та менталітетів.

4. Узагальнено, що концепти ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ мають складну когнітивно-пропозиційну структуру, авторська інтерпретація семантики якої реалізується різними вербально-художніми наповненнями. Досліджувані мовні універсалії є фундаментальними механізмами творення ідіостилю письменника як індивідуального світогляду, отже в процесі перекладу важливо застосовувати ті трансформації, за допомогою яких можна надати їм нових смислів, унеможлиблюється спотворення асоціативного поля мовних явищ, а також зберігається функціональна роль концептів у площині як художнього твору конкретного автора, так і культурних цінностей і концептуальної картини світу, притаманних певній лінгвокультурі.

5. Установлено, що аналіз вивчення багатогранності репрезентації базових концептів є надзвичайно значущим для лінгвістичних досліджень, оскільки за його допомогою вдається більш глибоко розглянути культурні цінності і сферу концептуальної картини світу, що притаманна певній лінгвокультурі. Найбільш доцільним вважається застосування комплексної методики дослідження концептів, що дозволяє виокремити характерні компоненти асоціативних рядів, специфіку вживання концептів, а також виявити особливості змісту ментальної одиниці, обумовленої культурно-історичним розвитком певного народу.

6. Визначено, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки концептуальний аналіз слугує найбільш апробованим у різноманітних дослідженнях, оскільки дозволяє розкрити структуру концептів та специфіку їх художньої динаміки. Необхідність застосування лінгвоконцептуального аналізу концептів у нашому дослідженні зумовлена потребою вивчення семантико-конотативної природи мовних універсалій через ім'я, поняття, образ, символ, культурний компонент та образно-ціннісний складник, що відкриває перспективи для подальшого вивчення індивідуально-авторських картин світу, природи моделювання концептів у них тощо.

7. Визначено, що доцільним є застосування комплексної методики дослідження концептів, що дозволяє виокремити характерні компоненти асоціативних рядів, специфіку вживання концептів; важливим є дотримання певного алгоритму виявлення вербального вираження й концептуального змісту концепту, зокрема засобів відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ та їх перекладацької інтерпретації в тексті художнього перекладу, за допомогою застосування широкого спектру методів дослідження; обрано дослідження в шість етапів.

8. Досліджено, що лексичні репрезентанти концепту НЕЩАСТЯ превалюють в художніх дискурсах американського класика. Зміст концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ найчастіше виражено за допомогою невербальних засобів спілкування; у перекладі втілено в 7 ментальних моделей: «щастя як прагнення/жага до чогось», «щастя як зовнішній прояв», «щастя як задоволення» і «щастя як випадок, подія», «нещастя як прояв скорботи», «нещастя як безвихідь, відсутність сподівань на краще», «нещастя як випадок, подія»; труднощі відтворення вербалізаторів домену зумовлені розбіжностями в різних образній асоціаціях порівнюваних культур, а асоціативний спектр лексичних репрезентантів не завжди можна передати еквівалентно, через що перекладачі вдаються до конкретизації, модуляції, додавання мовних одиниць у переклад, пермутації і синтаксичної заміни членів і типу речення для компенсації механізмів, завдяки яким викликається в уяві читача відповідний образ, передаються стилістичні характеристики концептуальної структури.

9. Класифіковано 11 концептуальних структур художнього світу Фіцджеральда за ознакою приналежності до певних вихідних доменів; виявлено, що перекладачі дотримуються комплексного підходу до процесу відтворення концептуальних метафор у перекладі романів завдяки стратегії додавання, конкретизації, завищення ступеня експресивності, компресії певних елементів у вихідному тексті задля недопущення спотворення змісту оригінального художнього твору, збереження прагматичного значення концепту та повноти його образного компоненту.

10. Проаналізовано 75 концептуальних мовних одиниць романів, виявлено, що в художній картині світу письменника найпродуктивніший спосіб вербалізації лінгвокультурних емоційних концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS здійснюється за допомогою лексичних і фразеологічних засобів, потужний та різноманітний потенціал знакового вираження яких свідчить про їх високу номінативну щільність та концептуальну значущість в призмі епохальних творів; для відтворення концептів ЩАСТЯ/НЕЩАСТЯ застосовано пошук прямого і контекстуального відповідника та низку перекладацьких трансформацій, а саме: модуляція (20%), транспозиція (6%), конкретизації (8%), компресія (10%), додавання (14%). Завдяки таким способам і прийомам перекладу в уяві читача викликається відповідний образ, влучно передаються стилістичні характеристики того чи іншого концептуального елемента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Наукові праці

1. Антология концептов : под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Волгоград: Парадигма, 2005. 352 с.
2. Арапова Г.У. Концепт, понятие и значение слова. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 1-4. С. 591–593.
3. Аскольдов С.А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста [антология]. Москва, 1997. С. 267–279.
4. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. 104 с.
5. Балашова С.С. Сучасне розуміння концепту. *Актуальні проблеми германської філології в Україні та Болонський процес*: матеріали II Міжнародної конференції (20-21 квітня 2007 року). Чернівці: Книги-XXI, 2007. С. 38–40.
6. Бернет Френсіс. Таємний сад. / пер. з англ. Н. Римська. Махаон-Україна, 2012. 264 с.
7. Белєхова Л. Сучасний підхід до інтерпретації художнього тексту. *Науковий вісник ХДУ*: зб. наук. праць. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. Вип. IV. С. 288–292.
8. Бондаренко А.І. Художній текст в інтерпретаційному вимірі (лінгвостилістичний аспект): посібник. Ніжин, 2008. 226 с.
9. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Москва: Языки русской культуры, 1999. 780 с.
10. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 243 с.
11. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва, 1977. С. 140–161.
12. Влахов С.И. Непереводимое в переводе. Москва: Международные отношения, 1980. 342 с.

13. Володина Н.В. Концепты, универсалии, стереотипы в сфере литературоведения: монография. Москва: Флинта:Наука, 2010. 256 с.
14. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. № 1. 240 с.
15. Воркачев С.Г. Культурные концепты и перевод: макаризмы в тексте Евангелия Вестник МГОУ, 2003, Вып. 4 С. 88–96.
16. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва, 2004. 236 с.
17. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Сер. «Філологія»*. 2011. Т. 14. № 2. С. 53–63.
18. Гаврилюк А.П. Роль концепту у перекладознавстві. *Наукові записки національного університету «Острозька Академія». Сер. Філологія*. 2012. Вип 25. С 19–21.
19. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь, 2002. № 32. С. 27–30.
20. Давидова Т.В. Антиконтцепт як одне з базових понять когнітивної лінгвістики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов : Зб. наук. праць*. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 3. С. 200–205.
21. Демьянков В.З. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры. *Язык как материя смысла : сб. ст. в честь академика Н.Ю. Шведовой / отв. ред. М.В. Ляпон*. Москва, 2007. С. 606–622.
22. Дітькова С. Приречені на самотність. До вивчення роману Ф.С. Фіцджеральда Великий Гетсбі. *Всесвітня література і культура*. 2005. Вип. 9. С. 13–18.
23. Жайворонок, В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
24. Заньковська Г. Методи концептуального аналізу у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Науковий вісник Чернівецького університету : Германська філологія*. 2014. Вип. 708. С. 82–85.

25. Збанацький Ю. Малиновий дзвін. Київ: Дніпро, 1958. 366 с.
26. Изард К.Э. Психология эмоций; пер. с англ. СПб: Питер, 2000. 464 с.
27. Кагановська О.М. Проблема інтерпретації текстових концептів у художньому прозаїчному творі. *Мова і культура*. 2001. Т. IV, вип. 3. С. 114–121.
28. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты. Волгоград-Архангельск: Перемена, 1996. С. 3–16.
29. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.
30. Ковтун О.В., Гудманян А.Г. Методика викладання іноземних мов і перекладу у вищій школі : практикум. Київ : НАУ, 2015. 88 с.
31. Колесник П. На фронті. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 1959. 180 с.
32. Колесов В.В. Концепт культуры: образ – понятие – символ. *Вестник Санкт Петербургского ун-та. Сер. 2. Языкознание*. 1992. Вып.3 (№16). С. 31, 35–37.
33. Колоїз Ж.В., Малюга Н.М., Шарманова Н.М. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.
34. Комарова З.И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике : учеб. пособ. Екатеринбург : УрФУ, 2012. 818 с.
35. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва: Изд-во «ЭТС», 2000. 424 с.
36. Комиссаров В.Н. Теория перевода: лингвистические аспекты. Москва: Высшая Школа, 1990. 253 с.
37. Компанцева Л.Ф. Концепт и концептуальный анализ: аналітична палітра. *Концептологія: Світ-Мова-Особистість*. Наук. зап. Луганського нац. пед. ун-ту. 2005. Вип. 6. С. 68 – 99.
38. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов : монографія. М. : ЧеРо, 2003. 349 с.

39. Котляревський І. Вибрані твори. Київ: КМ Publishing, 2014. 384 с
40. Коцюбинський М. *Persona grata*. Київ: Дніпро, 2012. 474 с.
41. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 24–29.
42. Красавский Н.А. Образная лингвистическая объективация базисных эмоций. *Житниковские чтения : межкультурные коммуникации в когнитивном аспекте* : мат. Всерос. науч. конф. Челябинск: Челябинск. гос. ун-т, 2001. С. 46–53.
43. Кусковская С.Ф. Сборник английских пословиц и поговорок. Минск : ВШ, 1987. 253 с.
44. Лагута О.Н. Метафорология : теоретические аспекты. Ч. 1. Метафорология : проникновение в реальность. Новосибирск: Изд-во НГУ, 2003. 114 с.
45. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс, 1988. Вып. 23. С.12–51.
46. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: пер. с англ. / под ред. А. Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
47. Леся Українка. Поезії. Зібрання творів у дванадцяти томах / редкол.: Шабліовський Є.С. (голов.ред.) [та ін.] Київ: Наук. думка. 1975. Т. 2: Поеми. Поетичні переклади. 1975. 367с.
48. Літяга В.В. Поняття “концепт” у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Іноземна філологія*. 2013. Вип 6. С. 48–60.
49. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность: от теории словесности к структуре текста* / под общ. ред. В.П. Нерознака. М.: Akademia, 1997. С. 280–287.
50. Малярчук О.В. Емоційний концепт ЩАСТЯ: етимологічні та структурні характеристики . *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. № 2 (74). С. 132–138.
51. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений]. М: Академия, 2001. 385 с.

52. Маслова В.А. Лингвокультурология [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений]. М: Академия, 2001. 385 с.
53. Народ скаже – як зав’яже: українські народні прислів’я, приказки, загадки, скоромовки / уряд. та передм. Н.С. Шумади. Київ : Веселка, 1985. 173 с.
54. Нестеренко Н.М., Лисенко К.В. A Course in Interpreting and Translation : навч. посіб. Вінниця: Нова книга, 2006. 248 с.
55. Нечуй-Левицький І.С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ : АТ «Обереги», 1992. 88 с.
56. Никитин М.В. Метафора : уподобление vs. Интеграция концептов. С любовью к языку : сб. науч. трудов. Посвящается Е.С. Кубряковой. Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский государственный университет, 2002. С. 255–269.
57. Новиков Л.А. Художественный текст и его анализ. Москва, 1988. 304 с.
58. Новодранова В. Ф. Концепты и антиконцепты и их репрезентация языковыми средствами. Концептуальный анализ языка: современные направления исследования. М.; Калуга: Эйдос, 2007. С. 148–155.
59. Плотнікова Н.В. Алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2013. Vol. 1 P. 165–170.
60. Плотнікова Н.В. Теоретичні засади лінгвоконцептології як науки про концепти. Publishing House “Baltija Publishing”. 2020. С. 415–433. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-56-3.2.6>
61. Полюжин М.М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. Львів, 2009. Вип 121. С. 808
62. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. Ужгород : Закарпаття, 1999. С. 120–240.
63. Пономарева Е.Ю. Концептуальная оппозиция “жизнь–смерть” в поэтическом дискурсе (на материале поэзии Д. Томаса и В. Брюсова) : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Тюмень, 2008. 22 с.

64. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. Воронеж : Истоки, 2002. 60 с.
65. Попович Л. Новий погляд на стереотип як основну одиницю когнітивного аналізу мовної картини світу. *Мова і культура*. Київ, 2007. С. 75–86.
66. Пригодій О.С. Концепт у сучасній перекладацькій науці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. Вип. 40. С. 84–86.
67. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 331 с.
68. Прохоров Ю.Е. К проблеме «концепта» и «концептосферы». *Язык, сознание, коммуникация*: сб. статей / отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. Москва: МАКС Пресс, 2005. Вып. 30. 260 с.
69. Розвод Е. Концептуальний аналіз як стрижневий метод дослідження концепту. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. С. 61–67.
70. Саєвич І.Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення. *Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика*: матеріали Міжнародної наукової конференції, 10-12 жовт. 2013 р. Київ, 2013. С. 249–255.
71. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями і проблеми : [підручник]. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
72. Скаб М.Б. Граматичні засоби вираження концепту. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць / уклад. А. Загнітко. Донецьк, 2007. Вип. 15. С. 75–80.
73. Скобнікова О.В. Методика аналізу лінгвокультурного концепту (на прикладі концепту FAMILY). *Вісник Маріупольського державного університету. Філологія*. Маріуполь, 2018. Вип. 18. С. 286–293.
74. Слободян М. Методика концептуального аналізу у сучасній лінгвістиці *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. Збірник наукових праць. 2009. Вип. 17. С. 104–115.
75. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва: Academia, 2000. 128с.

76. Слюніна О.В. Вербалізація природних стихій в українській поезії 80-х – 90-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2012. 20 с.
77. Смолич Ю. Мир хатам, війна палацам. Харків: Фоліо, 2008. 571 с.
78. Соломоник А. Семиотика и лингвистика. Москва: «Молодая гвардія», 1995. С. 132–146.
79. Степанов Ю.С. «Понятие», «концепт», «антиконцепт». Векторные явления в семантике. Концептуальный анализ языка: современные направления исследования. М.:Калуга: Эйдос, 2007. С. 19–26.
80. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. 2001. С. 58–65.
81. Сторчак О.Г. Структура лінгвокогнітивного і лінгвокультурного концепту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна*. 2013.Вип. 37. С. 271–273.
82. Таценко Н.В. «Концепт» як ключове поняття когнітивної лінгвістики . *Вісник СумДУ. Серія «Філологія»*. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. № 1. С. 105–110.
83. Фесенко С.Л. Лингвокультурологическая специфика эмоциональных концептов. *Композиционная семантика : мат-лы третьей междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике, (18– 20 сентября 2002 года)*. Тамбов, 2002. Ч. II. С. 64–67.
84. Шаховский В.И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации. *Филологические науки*. 1998. №2. С. 59–65.
85. Шевченко Т. Вибрані твори. Харків: Школа, 2008. 448 с.
86. Ярич М.В. Концептуальний аналіз як метод лінгвістичних досліджень. *Науковий вісник Чернівецького університету: Германська філологія*. 2014. Вип. 692. С. 345–347.
87. Ahern C. *If You Could See Me Now*. New York City:HarperCollins Publishers PTY Limited, 2006. 416 p.

88. Barcelona A. Introduction. The Cognitive Theory of metaphor and metonymy. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads : A Cognitive Perspective* / Edited by A. Barcelona. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2003. P. 1–28.
89. Burnes J. Notes on his name and family. London: Valancourt Books, 2011. 456 p.
90. Burnett F. H. The secret garden. London : Heinemann, 1911. 384 p.
91. Clinton P. Back to Work. President Bill Clinton. Oxfordshire: Random House, Inc., 2005. 432 p.
92. Ellory R. A Quiet Belief in Angels. New Orleans: Orion Books, 2008. 236 p.
93. Galsworthy J. The Country House. London: International Law & Taxation, 2001. 307 p.
94. Kovecses Z. Emotion Concepts. Springer Verlag, 1989. 230p.
95. Kovecses Z. Metaphor and Emotion : Language, Culture, and Body in Human Feeling (studies in emotion and Social Interaction), 2003. 223p.
96. Langacker R. W. Introduction to Concept, Image, and Symbol. *Cognitive linguistics : basic readings*. Berlin, New-York : Mouton de Gruyter, 2006. V. 34. P. 29–67.
97. Lewis S. Too Close To Home. London: Arrow Books, 2015. 416 p.
98. Radden G. The conceptualization of emotional casualty by means of prepositional phrases. *Speaking of Emotions : Conceptualisation and Expression*. /eds. Angeliki Athanasiadou, Elzbieta Tabakowska. *Cognitive Linguistics Research*, 1998. P. 273–294.
99. Truong M. Bitter in the Mouth. New York City: Random House, Inc., 2011. 272 p.
100. White W. In the Heart of a Fool. London: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. 210 p.

Джерела матеріалу дослідження

101. Великий Гетсбі : Роман / Френсіс Скотт Фіцджеральд ; пер. з англ. М. Пінчевського. Київ, 2015. 224 с.

102. По той бік раю: роман / Френсіс Скотт Фіцджеральд; пер. з англ. О. Б. Казанівської; худож.-оформлювач О. А. Гугалова. Харків: Фоліо, 2017. 252 с.
103. Fitzgerald F.S. The Great Gatsby. Wordsworth Editions Limited, 2001. URL: <https://gutenberg.net.au/ebooks02/0200041h.html> (дата звернення: 03.11.2021).
104. Fitzgerald F.S. This Side of Paradise. URL: <https://www.gutenberg.org/files/805/805-h/805-h.htm> (дата звернення: 03.11.2021).

Довідкова література

105. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. Вид. 2-ге, випр. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
106. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1966. 608 с. 84.
107. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
108. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
109. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
110. Краснобаєва-Чорна Ж.В. Сучасна фразеологія: класифікаційні параметри фразеологічних одиниць. Словник фразеологічних термінів. Донецьк: ДонНУ, 2012. 168 с.
111. Кубрякова Е.С. Концепт. Концептуализация. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва: Филологическ. ф-т МГУ, 1996. С. 90–94.
112. Новий тлумачний словник української мови : в трьох томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. II вид. Київ: Аконіт, 2005. Т. 3. 2005. П-Я. 928 с.
113. Філософський енциклопедичний словник / голов. ред. Шинкарук. В.І. [енциклопедія]. НАН України. Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Інтернет-джерела

114. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=60893&page=1945> (дата звернення: 29.10.2021).
115. Богуцький В.М. Концепт як ментально-мовний квант знання про світ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 60. С. 166–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2011_60_39. (дата звернення 14.09.2021)
116. Борисова Е.Б. Метафора как лингвопоэтический приём создания образа персонажа и реализации романтической концепции двоемирия (на материале романа Ф. С. Фитцджеральда «Великий Гэтсби»). URL: <https://goo.gl/Tmf2XG> (дата звернення 27.10.2021).
117. Домніч О. В. До питання про поняття лінгвокультурний концепт і методіку його дослідження. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2017. Вип. 6 С. 77–78. URL: <http://mova.knu.ua/wp-content/uploads/2020/02/11-4.pdf>. (дата звернення 24.09.2021)
118. Карлина А.Н. К вопросу о переводе концепта: материалы V Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум». URL: <http://scienceforum.ru/2013/article/2013006388> (дата звернення: 26.09.2021).
119. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Інтегральний підхід до інтерпретації концепту (філософський та лінгвокультурний вектори). *Лінгвістичні студії* : зб. наук. пр. Донецьк : ДонНУ, 2006. Вип. 14. С. 27–31. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7490>. (дата звернення 14.09.2021)
120. Cambridge English Dictionary [Електронний ресурс]. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/unhappiness> (дата звернення 29.10.2021)
121. Collins dictionary [Електронний ресурс]. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/unhappy> (дата звернення 29.10.2021)

122. Collins English Dictionary [Электронный ресурс]. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/happy> (дата звернення: 29.10.2021).
123. Oxford Dictionary on Lexico [Электронный ресурс]. URL: <https://www.lexico.com/definition/unhappiness> (дата звернення 29.10.2021)
124. Oxford Learner's Dictionaries [Электронный ресурс]. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/happiness> (дата звернення: 29.10.2021).
125. Oxford Learners Dictionaries [Электронный ресурс]. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/unhappiness> (дата звернення 29.10.2021)
126. Webster's Dictionary [Электронный ресурс]. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/happiness> (дата звернення: 29.10.2021).

ДОДАТКИ

Лексико-семантична структура концепту ЩАСТЯ/HAPPINESS

**Порівняльний аналіз типів перекладацьких трансформацій відповідно до
різних класифікацій**

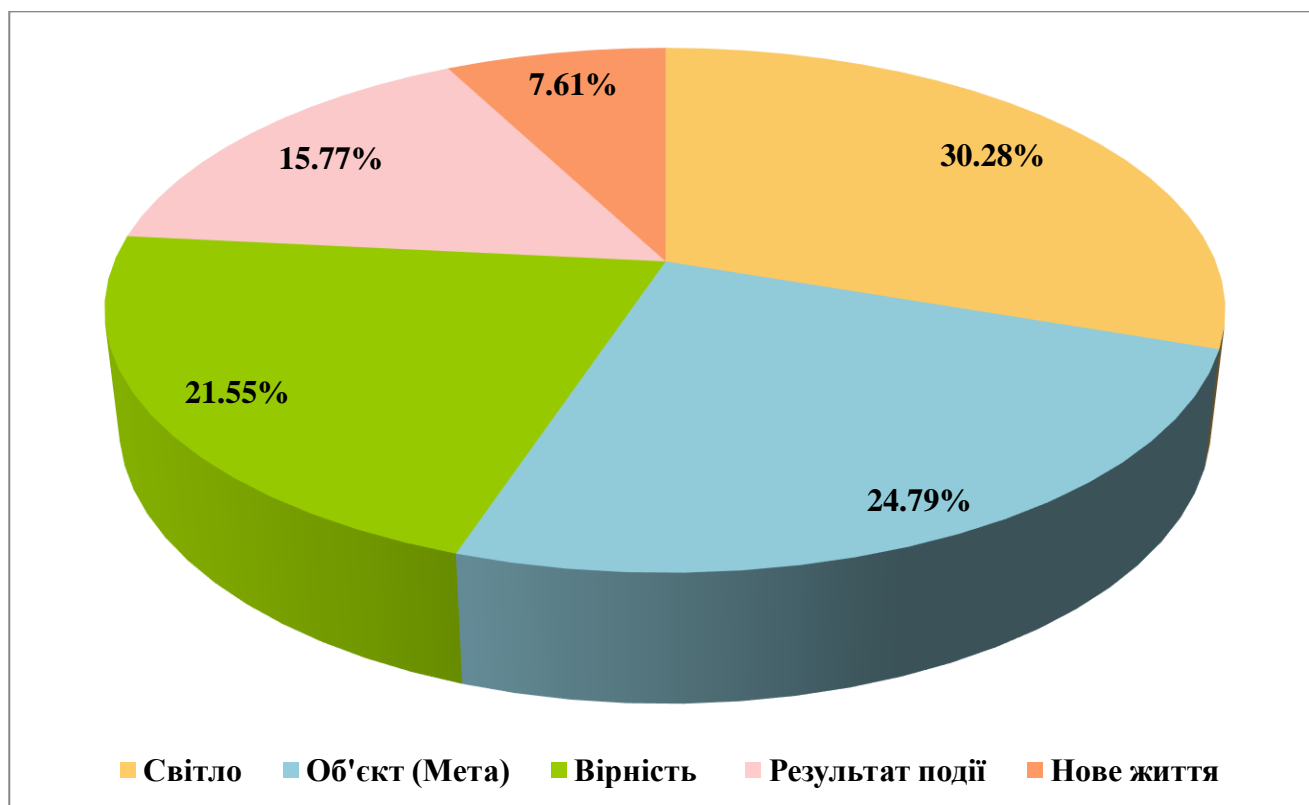
Науковець	ТИПИ ТРАНСФОРМАЦІЙ					
	<i>Лекси- -чні</i>	<i>Грама- -тичні</i>	<i>Стилі- -стичні</i>	<i>Семан- -тичні</i>	<i>Синтак- -сичні</i>	<i>Компле- -ксні</i>
В. Н. Комісаров	+	+				+
Р. К. Міньяр- Білоручев	+	+		+		
Л. К. Латишев	+	+	+	+	+	+
Л. С. Бархударов				+		
І. В. Корунець		+				
Я. Й. Рецкер	+	+				
Р. П. Зорівчак	+	+				

Частотний словник вербалізаторів концептосфери «щастя» у романі

Френсіса Скотта Фіцджеральда «Великий Гетсбі»

Слова-репрезентанти концепту ЩАСТЯ	Кількість	Приклади
Мрія	8	<i>“He had been full of the idea so long, dreamed it right through to the end, waited with his teeth set, so to speak, at an inconceivable pitch of intensity”.</i>
Голос	7	<i>“I think that voice held him most with its fluctuating, feverish warmth because it couldn't be over-dreamed – that voice was a deathless song”.</i>
Кохання	6	<i>“He talked a lot about the past and I gathered that he wanted to recover something, some idea of himself perhaps, that had gone into loving Daisy”.</i>
Погляд	5	<i>“He hadn't once ceased looking at Daisy and I think he revalued everything in his house according to the measure of response it drew from her well-loved eyes”.</i>
Світло	5	<i>“Gatsby believed in the green light, the orgastic future that year by year recedes before us”.</i>
Подія	4	<i>“But he knew that he was in Daisy's house by a colossal accident”.</i>

Зведена картина концептуальних метафор почуття щастя у відсотковому співвідношенні в художній канві роману «Великий Гетсбі» Френсіса Скотта Фіцджеральда

**Найпродуктивніші способи відтворення лексичних і фразеологічних засобів
вербалізації емоційних концептів ЩАСТЯ/HAPPINESS і
НЕЩАСТЯ/UNHAPPINESS в перекладах романів класика американської
літератури «Великий Гетсбі» і «По цей бік раю»**

